

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Michala Javorská

„ETIKA ZAHRADY“

Ekologická etika podle Michaela Pollana

Diplomová práce

Vedoucí práce: doc. ThLic. Mgr. Karel Sládek, Th.D.

Praha 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci s názvem „Etika zahrady“ zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Oloví dne 20. 11. 2015

Michala Javorská

Bibliografická citace

Etika zahrady : Ekologická etika podle Michaela Pollana : diplomová práce / Michala Javorská ; vedoucí práce: doc. ThLic. Mgr. Karel Sládek, Th.D. – Praha, 2016. 69 s.

Anotace

Diplomová práce s názvem „Etika zahrady“ si klade za cíl seznámit čtenáře s ekologicko-etickou problematikou a s úzce související otázkou po místě člověka ve světě. Především je však jejím úkolem představit ekologicko-etický koncept postavený na základě myšlenek autora Michaela Pollana. V rámci tohoto konceptu je pohlíženo na zahradu jako na zdroj základních etických principů uplatnitelných ve vztahu člověk – příroda. Odtud název „Etika zahrady“.

Autorská část práce je blíže věnována jednotlivým principům tohoto konceptu. Představuje jejich charakteristiky a uvádí konkrétní příklady praktické aplikace těchto principů „Etiky zahrady“ v podmínkách střední Evropy, kde se z původních, lidskou intervencí nepoznamenaných ekosystémů dochovalo jen velmi málo a je obtížné hledat optimální řešení pro soužití člověka a přírody.

Klíčová slova

ekologická etika, environmentální etika, etika zahrady, životní prostředí, příroda, kultura, civilizace, zásahy do přírody, prvotní a druhotná příroda

Počet znaků (včetně mezer): 130 057

Abstract

The goal of this diploma thesis called „Ethics of the Garden“ is to introduce the ecological-ethical issue and the closely related question about the role of a mankind in the world. First of all, the main aim is to introduce the ecological-ethical concept of the American author Michael Pollan. In this concept, a garden is viewed as a source of elementary ethical principals that are applicable in the relationship of mankind to nature. That is why it is called „Ethics of the Garden“.

The practical part of the thesis is dedicated to the individual principles of this concept. It introduces its characteristics and it also gives specific examples of the practical application of the principles of the „Ethics of the garden“ within the context of central Europe. Here only very few original ecosystems (untouched by human intervention) have survived and it is hard to find an ideal solution for the coexistence of mankind and nature.

Keywords

ecological ethics, environmental ethics, ethics of the garden, environment, nature, culture, civilization, intervention in nature, primary and secondary nature

Poděkování

Na tomto místě bych ráda vyjádřila své díky vedoucímu práce doc. ThLic. Mgr. Karlu Sládkovi, Th.D. za poskytnuté rady a připomínky. Poděkování patří také všem, kteří mne podporovali a umožnili tak vznik této práce.

Obsah

Úvod.....	5
1 VYMEZENÍ POJMŮ	7
1.1 POJEM ETIKA A ETIKA ZAHRADY.....	7
1.2 POJEM EKOLOGIE A SOUVISEJÍCÍ POJMY.....	9
1.2.1 EKOLOGICKÁ ETIKA.....	10
1.2.2 ENVIRONMENTÁLNÍ ETIKA.....	11
1.3 PŘÍRODA	12
1.4 ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ	13
1.5 EKOSYSTÉM	14
1.6 KULTURA.....	16
1.7 CIVILIZACE.....	18
2 ETICKÝ ROZMĚR VZTAHU ČLOVĚK – PŘÍRODA	21
2.1 SVĚT PŘÍRODY A SVĚT ČLOVĚKA	22
2.2 DICHOTOMIE SVĚTA: ROZDĚLENÍ SVĚTA ČLOVĚKA A SVĚTA PŘÍRODY.....	23
3 ETIKA ZAHRADY.....	27
3.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA ETIKY ZAHRADY.....	27
3.1.1 MICHAEL POLLAN	27
3.1.1.1 První a druhá příroda jako výchozí paradigma M. Pollana.....	28
3.1.2 ALDO LEOPOLD A „ETIKA ZEMĚ“	30
3.1.3 KOMPARACE NÁZOROVÝCH STANOVISEK LEOPOLDA A POLLANA.....	32
3.1.3.1 Shodující se názorová stanoviska.....	32
3.1.3.2 Rozcházející se názorová stanoviska.....	34
3.2 PRINCIPY A ETICKÉ POŽADAVKY „ETIKY ZAHRADY“.....	35
3.2.1 RESPEKTOVÁNÍ „GENIA LOCI“.....	37
3.2.2 NEZASTÍRANÝ ANTROPOCENTRISMUS.....	39
3.2.3 ÚCTYPLNÁ KULTIVACE A REKULTIVACE SPONTÁNNÍ PŘÍRODY.....	42
3.2.4 AKCEPTACE AMBIVALENTNÍ POVAHY PŘÍRODY	45
3.2.5 LEGITIMNÍ SPOR S PŘÍRODOU.....	49
3.2.6 ADEKVÁTNÍ ZÁSAHY DO PŘÍRODY.....	51
3.2.7 MYSLET JAKO PŘÍRODA – SOULAD PŘÍRODNÍCH PROCESŮ S CÍLI ČLOVĚKA	55
3.2.8 KULTURA JAKO PRAMEN POZNÁNÍ I NÁSTROJ KULTIVACE PŘÍRODY.....	58
3.3 SHRUTÍ KONCEPTU ETIKY ZAHRADY.....	61
Závěr.....	65
Seznam použitých zdrojů.....	66

Úvod

Otázka vztahu člověka a přírody je stále aktuální. Lidé jsou obklopeni a provázáni s něčím, co se nachází v neustálé interakci s nimi. Je to příroda, v níž lidé žili, kterou však někdy možná nereflektovali, jindy zase zbožšťovali, příroda, které se báli a proklínali ji, příroda, kterou milovali a ctili. Člověk je tím, kdo se historicky opakovaně táže po možných pojetích svého vztahu k přírodě, je tím, kdo stále znovu objevuje své postavení ve světě. Je schopen nahlížet rozumem svou existenci i dějinné souvislosti, vyznačuje se tvořivostí v čase a prostoru, má dispozice svobodně utvářet svůj život. Na základě svého chápání a interpretace vlastní role ve světě člověk následně utváří svůj vztah k přírodě. Jaký vztah či postoj může mít člověk k přírodě v první polovině 21. století? Jak se chovat k přírodě, která v minulých stoletích prošla díky lidské činnosti tolika proměnami, že nikdo už nedokáže s jistotou říci, jakou by vlastně měla mít tvář?

Tato diplomová práce je konkrétním tázáním po odpovídajícím nastavení vztahu člověk – příroda a snahou definovat roli člověka, aniž by se tento odcizil své přirozenosti nebo přírodě. Jakožto autorka práce hledám odpovědi v myšlenkách amerického publicisty a ekologického aktivisty Michaela Pollana, který ve své knize *The Second Nature: A Gardener's Education* popisuje a přirovnává vztah člověka a přírody ke vztahu zahradníka a zahrady.

Mým cílem je představit zde konkrétní ekologicko-etický koncept inspirovaný americkým autorem, žurnalistou a ekologickým aktivistou Michaellem Pollanem, a tímto přispět do diskuze zabývající se vztahem člověka a přírody. Spolu s Michaellem Pollanem následně navrhuji principy, jejichž teoretické východisko se nachází v oblasti ekologické etiky, a které je možné aplikovat v rámci vztahu člověk – příroda. Tyto principy jsou sdruženy do uceleného ekologicko-etického konceptu nazvaného „Etika zahrady“. Součástí představení již zmíněného konceptu je praktická aplikace jednotlivých jeho principů v konkrétních situacích na území ČR, popřípadě na jiných územích, srovnatelně ovlivněných činností člověka.

Přínosem této diplomové práce má být rozšíření povědomí čtenáře o další ekologicko-etický koncept, v praxi aplikovatelný na území ČR, nebo podobná území, činností člověka již pozměněná. Koncept čerpá z myšlenek M. Pollana, zaznamenaných v knize *The Second Nature: A Gardener's Education*, která dosud nebyla přeložena do českého jazyka. V současné době jediní, kdo Pollanovy stěžejní teze uvedli v českém jazyce, jsou editoři E. Kohák, R. Kolářský a I. Míchal, kteří výbor z jeho díla zahrnuli mezi vybrané texty morální ekologie v souboru „Závod s časem“.

Vzhledem k tomu, že sám M. Pollan vstupuje do již dříve existující diskuze, předpokládá jisté předporozumění na straně čtenářů či posluchačů a mnohé zásadní pojmy, které užívá, blíže

nedefinuje. Pro účely této práce, kdy je zapotřebí čtenáře s obsahem jednotlivých klíčových pojmů nejprve seznámit, uvádím vysvětlení od autorů zabývajících tématem vztahu člověk – příroda z hlediska etiky a ekologie (příp. environmentalistiky). J. Sokol, český filosof a antropolog, který se zabývá etickými otázkami v celé řadě oblastí, má na vztah člověk – příroda s M. Pollanem shodující se antropocentrický pohled. E. Kohák, česko-americký filosof, religionista a publicista zabývající se ekologickými tématy, se „necítí doma v žádné z přihrádek“¹ a čerpá myšlenkové bohatství celé od řady různých ekologických myslitelů. Je jedním z editorů sbírky textů z morální ekologie vydané pod názvem „Závod s časem“, kteří v rámci této sbírky jako první prezentovali výbor z díla M. Pollana v českém jazyce, nazvaný „Druhá příroda“

Zpracování zvoleného tématu mé práce je rozděleno na tři části. První část je věnována objasnění pojmů, se kterými se v dalších kapitolách čtenář dále setká, druhá část se zabývá rozborem teoretických východisek vzájemného poměru člověka a přírody, což je oblast, v níž jsou ekologická etika a její principy realizovány. Úkolem třetí, autorské části, je zmínit nejprve teoretická východiska M. Pollana a kontext jeho díla, a dále představit ekologicko-etický koncept Etika zahrady s jednotlivými etickými principy a jejich aplikacemi. Práci uzavírá kritické zhodnocení konceptu Etika zahrady.

První dvě části práce jsou zpracovány metodou analýzy dostupných odborných zdrojů různých autorů zabývajících se problematikou ekologické etiky, ekologické filosofie a vztahem člověk – příroda. Jejich seznam je uveden v závěru práce. Metodou třetí části je obsahová analýza ekologicko-etického konceptu M. Pollana a jeho komparace s konceptem A. Leopolda „Etika Země“, na nějž Pollan teoreticky navazuje. Na základě jeho tezí jsou formulovány jednotlivé etické principy, aby utvářely ucelený koncept. Následují aplikace teoretických poznatků na konkrétní praktické situace ve vztahu člověk – příroda běžně diskutované veřejností nebo popisované odborníky příslušných vědních oborů zabývajících se ekologickou situací v ČR.

1 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 162.

1 VYMEZENÍ POJMŮ

„To, že země je společenství, je základní pojem ekologie, ale to, že země má být milována a že si jí máme vážit – to patří do etiky.“²

Smyslem výše uvedeného výroku ekologického myslitele A. Leopolda je poukázat na důležitost vymezení pojmů i vědních disciplín, k nimž se užívané pojmy v diskuzi řadí. Úkolem navazujících podkapitol je tedy seznámit čtenáře se zde užívanými pojmy, aby byl další obsah této diplomové práce srozumitelnější. Kapitola 1.1 seznamuje s pojmem „etika“ a představuje pojem „etika zahrady“, který je stavebním kamenem celého ekologicko-etického konceptu inspirovaného M. Pollanem. Pojem „etika zahrady“ se stává červenou nití a stěžejním tématem této práce. Pro pochopení Pollanovy myšlenky, která stála u zrodu jeho návrhu na nové pojetí etiky ve vztahu člověka a přírody, je zapotřebí uvést a vysvětlit další související pojmy. Pojmy, jimiž je popisována teorie morálky ve vztahu člověk – příroda, jsou „ekologická etika“ (1.2.1) a „environmentální etika“ (1.2.2). Mezi nimi bude v rámci této práce rozlišováno. Pojmy důležité pro porozumění způsobům, jakými M. Pollan a další autoři nahlíží na mimolidský svět, jsou „příroda“ (1.3), „životní prostředí“ (1.4) a „ekosystém“ (1.5). Mají mnoho společného a přesto se právě na rozdílech mezi nimi zakládají odlišné ekologicko-etické koncepce. V závěrečných podkapitolách části věnované užitým pojmům je zmíněn pojem „kultura“ (1.6) a „civilizace“ (1.7), s jejichž pomocí je popisován svět vytvářený člověkem.

1.1 POJEM ETIKA A ETIKA ZAHRADY

Michael Pollan se ve svém ekologicko-etickém konceptu blíže nezabývá vysvětlením pojmu *etiky* jakožto samostatné disciplíny a nejspíš předpokládá jisté čtenářovo předporozumění. S pojmem *etika* M. Pollan pracuje ve spojeních jako je „*etika samorostlé přírody*“ (*wilderness ethic*) a rozvíjí

² ALDO, L., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčák: Abies, 1995, s. 12.

je dále. Pro vysvětlení pojmu „etika“, jak mu má být rozuměno v této práci, bude proto užita definice podle A. Anzenbachera, J. Sokola a E. Koháka, teoretiků morálky, kteří existenci morálky rozpoznávali a její teorií se z hlediska mezilidských vztahů (J. Sokol, E. Kohák, A. Anzenbacher), popřípadě z hlediska vztahu člověka k mimolidskému světu (E. Kohák) zabývali.

Podle J. Sokola lze etiku (z řec. *ethos* – obyčej, zvyk, péče), charakterizovat jako filosofickou disciplínu či nauku o správném jednání. Etika je teorií morálky – snaží se najít společné a obecné základy, na nichž morálka staví, případně se snaží odůvodnit ji.³

Pramenem etiky je podle A. Anzenbachera existence nějakého mravního předporozumění či svědomí, vědomí vlastní hodnoty, svobody jednání, dobrovolnost, odpovědnost, mezilidský aspekt (nejsem tu sám) a jejím měřítkem jsou vždy nějaké výchozí hodnoty⁴. E. Kohák vidí v etice „návod úspěšného obcování v mezilidském společenství“, „pomůcku v rozhodování“, boží vůli pro boží stvoření, či morální zákon v praxi.⁵ Etika začíná v momentě „výskytu živočicha“, který má na vybranou, jak bude jednat – je svobodný, a proto potřebuje ukazatele dobrého soužití. Jinými slovy řečeno, se jedná o vážně míněná doporučení, jak *by člověk měl* jednat vůči ostatním lidem.^{6 7}

Na základě hodnot, které považujeme za ústřední, rozlišujeme různé etické směry. Soubor zásad a pravidel pro veškeré lidské zacházení s mimolidským světem, tedy s tím, čemu říkáme příroda, je označován jako environmentální etika nebo ekologická etika. Mezi oběma označeními však lze spatřovat určitý obsahový i významový rozdíl, na který poukazuje E. Kohák. Bližšímu rozlišení obou slovních spojení budou věnovány podkapitoly 1.2.1 a 1.2.2 .

Pojem „Etika zahrady“ vznikl na základě inspirace M. Pollanem. Zmíněný autor ve své knize *The Second Nature: A Gardener's Education* přirovnává vztah člověka a přírody i jejich vzájemných rolí právě k zahradníkovi pečujícího o zahradu. Přichází s návrhem na vypracování etického konceptu, který bude upravovat morálku ve vztahu člověka a přírody, ne však té nedotčené přírody, jaká by zde byla, kdyby na Zemi nežili lidé, nýbrž etického konceptu, který se zaměřuje na vztah člověka a přírody, jaká skutečně, aktuálně je (tedy ovlivněná činností člověka – tzv. „druhá příroda“). Inspiraci pro svůj etický koncept nachází M. Pollan ve zkušenosti s péčí o zahradu. Tento model vzájemného vztahu a rolí přenáší pak do celosvětového měřítka takto: člověk – zahradník a příroda – zahrada. Pojem „etika zahrady“, kterým je označen ekologicko-etický koncept

3 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, Praha: Vyšehrad, 1998, s. 290.

4 Srov. ANZENBACHER, A., *Úvod do etiky*, Praha: Academia, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 13-18.

5 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 15-16.

6 Srov. ANZENBACHER, A., *Úvod do etiky*, Praha: Academia, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 13-18.

7 Srov. KOHÁK, E., *Svoboda svědomí soužití – kapitoly z mezilidské etiky*, Praha: SLON, 2004, s. 16.

inspirovaný M. Polanem, se stal ústředním tématem této diplomové práce. Ostatní, dále vysvětlované pojmy pojem „etika zahrady“ rozvíjí, vysvětlují, případně konfrontují.

1.2 POJEM EKOLOGIE A SOUVISEJÍCÍ POJMY

Nejprve se zmíním o počátcích vzniku ekologie jakožto vědní disciplíny, dále se pokusím spolu s E. Kohákem charakterizovat ji a pojmově vymezit pro účely této práce. Přidružené podkapitoly mají v návaznosti na pojem ekologie popsat rozdíl mezi pojmy ekologická etika a etika životního prostředí. Důvodem mé snahy je, že oba tyto pojmy bývají některými autory užívány jako ekvivalenty, zatímco jiní mezi nimi rozlišují (např. E. Kohák).

Když na *ekologii* budeme pohlížet jako na vědní disciplínu, zjistíme, že i ona je provázaná s řadou jiných vědních disciplín a z mnohých také čerpá. První ji definoval německý filosof a biolog Ernst Haeckel v roce 1866 jako „vědu o vztazích organismů k okolnímu světu, přičemž v prvním případě jde o vztahy mezi organismy a ve druhém případě o vztahy mezi organismy a fyzikálními a chemickými vlastnostmi stanoviště“.⁸ E. Kohák se zabývá širší záběru i pravostí vědeckosti ekologie. Otevírá znovu otázku charakteru ekologie, tedy zda je ekologie „pouhou“ filosofií, nebo vědou ve smyslu empiricky založeného popisného oboru, či nutným propojením obojího. Jestliže se totiž obrátíme k subjektu (k ekologii člověka a k ekologické etice), už „jde nejen o fakta, nýbrž o smysl a hodnotu života – a o normativní úsudek o tom, co je v životě důležité“.⁹ Začínáme se ptát „Jak?“ a „Proč?“ a ekologie nám může fakticky odpovídat na otázky, jaké jsou dopady různých forem soužití konkrétních aktérů biosféry (člověka nevyjímaje), nebo proč změna některých faktorů vypůsobí vymírání populace či změnu složení místních společenstev.

Jak může o otázkách soužití v rámci biosféry a o hodnotě života uvažovat člověk, jakožto výše zmíněný subjekt, o tom již pojednává jiná vědní disciplína: ekologická nebo environmentální etika.

⁸ Srov. PIVNIČKA, K., *Ekologie*, Praha: UK v Praze, Státní pedagogické nakladatelství, 1986, s. 4.

⁹ KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 26.

1.2.1 EKOLOGICKÁ ETIKA

Ekologická etika je neutrálnější označení, možná by se dalo chápat jako nadřazený pojem, který by E. Kohák upřednostnil před pojmem *environmentální etika*. Zdůvodňuje to tím, že ekologie se nevěnuje pravidlům lidského nebo mezilidského jednání v rámci přírody, nýbrž veškerému dění v biosféře. Zásady pro zacházení člověka s mimolidským světem, jehož on sám je nedílnou součástí, avšak už ne samotným středem, vlastníkem či původcem hodnot, jsou předmětem ekologické etiky.¹⁰

Pro účely své studie uvádí E. Kohák zpřesňující definici toho, co rozumí pod pojmem *ekologický*: „vedoucí či přispívající k trvale udržitelnému soužití lidstva se vším biotopem“, a co chápe pod pojmem *ekologická etika*: „vzájemné působení člověka a přírody“.¹¹

Patří se uvést zde alespoň ty nejznámější ekologicko-etické směry, které jsou pomyslnými cestami pro kroky mnohých, jimž není vztah člověka a mimolidského světa lhostejný a jejichž vybudování věnovali nemalé životní úsilí. Jedná se o teocentrismus, antropocentrismus, ekocentrismus, biocentrismus, hypotézu Gaia, hlubinnou ekologii, ekofeminismus a další. Cíl těchto cest je obdobný: realizovat dialog člověka s přírodou.

Teocentrická etika (tzv. „Etika bázně Boží“) nachází zdroj hodnot a původ všeho stvoření v něčem, co nás přesahuje, v posvátnu, v Bohu.¹² Antropocentrická etika (tzv. „Etika vznešeného lidství“) odvozuje hodnoty z lidské důstojnosti a z toho, co má nějaký význam pro člověka (což ovšem neznamená, že je pokaždé bezohledná vůči přírodě).¹³ Hodnoty a mravní principy vidí biocentrická etika ve všem živém (Schweitzerova „Etika úcty k životu“), protože vše živé si zasluhuje úctu (nárok na etické ohledy má každý život, nejen ten lidský).¹⁴ Všechno bytí jako celek je zdrojem hodnot pro ekocentrickou etiku (Leopoldova „Etika Země“) a záleží ne tak na jedinci, ale na integritě, stabilitě a kráse celku.¹⁵ Podle hypotézy Gaia (jméno po starořecké Bohyni Země) by měla celá biosféra, geosféra, hydrosféra i atmosféra fungovat na podobném principu jako jeden velký živý organismus (nikoli jedna bytost či osoba), který má vlastní autoregulační i obranný systém, s jehož pomocí se vyrovnává se změnami. I zde stojí člověk na pokraji zájmu a důležitý je

10 Srov. *Tamtéž*, s. 17.

11 KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 17.

12 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 68.

13 Srov. *Tamtéž*, s. 76-77.

14 Srov. SCHWEITZER, A., *Etika úcty k životu* In *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 23.

15 Srov. ALDO, L. *Etika země*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 35.

harmonický život Gaii jako celku.^{16 17} Hlubinná ekologie přitakává přírodě, člověk s přírodou ve svém přesvědčení splývá, ztotožňuje se s ní (opak odcizení vlivem rozumu), zakouší empatii, a proto žije a jedná solidárně.¹⁸ Ekofeminismus vychází z feminismu, jenž vidí zdroj veškerého útlaku v panském postoji a nadřazenosti mužství a racionality nad citovou a ženskou složkou bytí. Tento panský postoj a kořistnictví má podle teze a ekofeminismu vliv i na přírodu, kterou si člověk podrobil. Úsilí ekofeminismu směřuje k narovnání šancí pro všechno živé, čili zastává postoj biotického egalitarismu.¹⁹

Pro účely této práce bude pojem ekologická etika chápán spolu s E. Kohákem jako „soubor zásad a pravidel, která člověku naznačují, jak by se měl chovat ve svém obcování se vším mimolidským světem“.²⁰ Etika zahrady je pak dalším možným ekologicko-etickým konceptem, který má své teoretické kořeny i v některých z výše jmenovaných ekologicko-etických směřech. Představuje jakousi syntézu sjednocující hodnoty a principy tam, kde je to možné. Tyto si pak propůjčuje a zpracovává dál. Vůči ekologicko-etickým konceptům, s nimiž se v teoretických východiscích a hodnotách rozcházejí, se vymezuje.

1.2.2 ENVIRONMENTÁLNÍ ETIKA

E. Kohák uvádí anglickou verzi názvu *environmental ethics* (tj. etika životního prostředí) a snaží se poukázat na to, že v tomto pojetí je veškerý mimolidský svět (tedy zejména biosféra) chápán pouze jako prostředí pro člověka, jako jeviště a kulisy pro lidské dějiny, případně jako zásobárna zdrojů. Konstatuje, že nahlížet na mimolidský svět pouze jako na životní prostředí člověka, je ve společnosti zcela běžný jev. Jedná se o výklad světa, v němž člověk stojí v samém jeho středu, tedy o výklad antropocentrický. Předmětem zájmu environmentální etiky je podle Kohákových úvah odvozování a dodržování pravidel, „jak má člověk, střed všeho smyslu, zacházet se *svým* světem, který chápe jako *své* prostředí“.²¹

16 Srov. LOVELOCK, J., *Gaia vrací úder: proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*, 1. vyd. Praha: Academia, 2008, s.182.

17 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 33.

18 Srov. NAESS, A., *Ekologie, pospolitost a životní styl*, Tulčák: Abies, 1993, s. 35-39.

19 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 126-130.

20 KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 17.

21 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 16.

Uplatňování těchto zásad a pravidel lidstvo dávno praktikuje, ovšem většinou neuvědoměle. Mravním aktérem je však ten, kdo je schopen se vědomě rozhodovat a jednat. Etická pravidla ve vztahu k přírodě byla (alespoň v případě evropské kultury) odvozena a respektována jen vzhledem k doznání nároku dalších lidských subjektů či z důvodu ponechání zdrojů jiným lidským účelům, a proto se donedávna nikdo uvažující pod vlivem evropské kultury ani příliš nezamýšlel, jestli má smysl zabývat se etikou ve vztahu k mimolidskému světu třeba „jen“ kvůli krajině nebo zvěři bez ohledu na to, zdali jsou pro lidské účely hodnotné nebo ne.²² Až v poslední třetině 20. století, souběžně s postupně se měnícím pohledem na přírodu a mimolidský svět vůbec, se objevují snahy brát v potaz i jiné, méně antropocentrické, důvody k etickému uvažování nad vztahem člověka a mimolidského světa. Zde se přibližujeme k hranici mezi oběma souvisejícími pojmy: environmentální etika a ekologická etika.

1.3 PŘÍRODA

Pojem příroda je hojně užívaný. E. Kohák, J. Sádlo i další autoři poukazují na skutečnost, že se za pojmem „příroda“ může skrývat celá škála významů: jednou je to zeleň v okolí za plotem, jindy kultivovaná zahrada nebo park, případně akvárium či rostlinky v květináči. Dokonce někdy je za přírodu považováno jen pouze její nedotčené a „bezzásahové vydání“.²³

Filosofický slovník konstatuje, že přírodou se zabývá řada věd, od fyziky, přes chemii až po různá odvětví biologie, zabývají se jí však i filosofie a humanitní obory, pro které je důležitá především jako životní prostředí člověka. Pojem přírody je jednou z nejobecnějších abstrakcí, analogickou s pojmem svět. Často je chápána jako vše, co existuje (svět, kosmos) jako na člověku nezávisle dané.²⁴ Příroda znamená v českém jazyce „něco, co se přirodilo“ nebo něco, co samo vzniklo bez zásahu člověka. Z řečtiny se slovo „fysis“ překládá jako přirozenost (příroda) a pro antické Řeky představovalo cosi jako „panenskou přírodu“, „divočinu“ pod ochranou bohyně Artemis. Druhým významem řeckého slova „fysis“ je „povaha“, nebo také „podoba“, „vzrůst“, „ustanovení“, což je shodný význam s latinským slovem „natura“.²⁵

Autoři E. Kohák a Josef Šmajš (český filosof zabývající se tématem konfliktu přírody a kultury) shodně navrhuje takové pojetí přírody, které nevidí přírodu jako nějakou objektivní, na existenci člověka nezávislou, případně jen na fyzikální a chemické principy redukovanou skutečnost. Člověk

22 Srov. *Tamtéž*, s. 17.

23 Srov. SÁDLO, J., Zahrada jako idealizovaná příroda? In *Zahrada – park – krajina*, speciální číslo/2013 s. 6.

24 Srov. BLECHA, I. a kol., *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, s. 333.

25 Srov. KRATOCHVÍL, Z., *Filosofie živé přírody*, Praha: Hermann & synové, 1994, s. 4-5.

se svou kulturou je podle J. Šmajse natolik součástí přírody, že bez něj nelze přírodu dostatečně popsat.²⁶ E. Kohák popisuje přírodu jako ucelenou skutečnost s vlastním smyslem a hodnotou, která vzniká teprve v lidské zkušenosti (člověk zkušenost získává prostřednictvím smyslů a je spojena s interpretací vnímaného).²⁷ J. Šmajš varuje před nekritickým přejímáním definic přírody, jaké jsou sice k nalezení ve slovnících, avšak mohou být deformované nebo již zastaralé, jestliže opomíjí skutečnost, že člověk je aktivní tvůrčí součástí přírody a navíc jeho populace na Zemi stále roste.²⁸

1.4 ŽIVOTNÍ PROSTŘEDÍ

Pojem „životní prostředí“ vzniká historicky později, než pojem příroda. Sama definice pojmu zaznamenala řadu změn. Uvádím zde historicky významné oficiální definice a v závěru podkapitoly předkládám tu z nich, která v sobě zahrnuje celý dosavadní vývoj obsahu tohoto pojmu. Při bližší analýze níže uvedených definic životního prostředí je patrný vývoj. Zpočátku bylo „životnímu prostředí“ rozuměno jako něčemu pasivnímu, statickému, co zde zkrátka existuje (z toho vplynuly první tzv. „statické definice). Později byla definice upravena tak, aby životní prostředí charakterizovala jakožto aktivní, dynamický činitel, který se vyvíjí a mění (z toho vychází tzv. dynamické definice). Následně byly do vymezení životního prostředí zahrnuty i sociální a umělé aspekty (když byl do definice nově zahrnován i člověk a jeho vliv). Nutno podotknout, že velmi často je užíváno slovní spojení „životní prostředí člověka“, čímž se již vlastně s jistou dávkou samozřejmosti zdůrazňuje hledisko antropocentrické.

Podle legislativy ČR, tedy podle § 2 zákona č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, lze životní prostředí definovat jako „vše, co vytváří přirozené podmínky existence organismů včetně člověka a je předpokladem jejich dalšího vývoje. Jeho složkami jsou zejména ovzduší, voda, horniny, půda, organismy, ekosystémy a energie.“²⁹ Tato definice je tzv. „statická“ a jejím nedostatkem je, že opomíjí samotnou existenci vazeb a interakcí mezi organismem (člověkem) a prostředím. Snahu napravit tento nedostatek má tzv. „dynamická“ definice norského prof. Wika přijatá na konferenci

26 Srov. ŠMAJS, J., *Ohrožená kultura – Od evoluční ontologie k ekologické politice*, Brno: Host s.r.o., 2011, s. 49-51.

27 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 61.

28 Podle OSN překročil 31. října 2011 počet lidí na Zemi sedm miliard, nyní je to k 18.10.2014: 7,199 miliard.

dostupné online [2014-11-03] <http://gnosis9.net/populace.php>

29 viz § 2, Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí z 5.12.1991, online [2014-10-22]

<http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/5b17dd457274213ec12572f3002827de?OpenDocument>

UNESCO v roce 1967: „životní prostředí je ta část světa, se kterou je živý organismus ve stálé interakci, to znamená, kterou používá, mění a které se musí přizpůsobovat“.³⁰

Třetí úpravu pak představuje definice přijatá na konferenci v Tbilisi v roce 1979, která nahlíží na životní prostředí jako na „systém složený z přírodních, umělých a sociálních složek materiálního světa, jež jsou, anebo mohou být s uvažovaným organismem ve stálé interakci“.³¹ Charakteristikou tohoto složeného systému je, že změna jedné složky (ovzduší, vody, půdy aj.), případně vazby mezi složkami, má vliv na fungování (rovnováhu) celku. Příkladem může být změna kvality vody v důsledku činnosti člověka a její zpětný dopad nejen na lidskou populaci, ale i na ostatní složky systému (na výskyt některých druhů a dalších druhů na nich potravně závislých).

V této práci bude pojem životní prostředí chápán právě na základě jeho poslední uvedené oficiální úpravy z roku 1979, tedy jako *složený interaktivní systém vazeb a živých i neživých, přírodních, umělých i sociálních složek umožňujících život*.

1.5 EKOSYSTÉM

Pojem ekosystém je na tomto místě vysvětlen, protože čtenář se s ním v souvislosti s tématem této práce může rovněž setkat. Pojem je použit i navzdory tomu, že známý ekologický myslitel a americký lesník A. Leopold, na něž M. Pollan ve svých myšlenkách též navazuje, ve své době pojem „ekosystém“ neznal. Leopold ve svém pohledu na život v biosféře vlastními slovy popisoval obdobný, (nejen) funkčně propojený celek, v němž koluje energie, který je v současné době za ekosystém označován. Pojem je zde vysvětlován pomocí zákona o životním prostředí a za přispění současných autorů angažovaných v oblasti ekologie a biologie.

Tento pojem holisticky popisující živou přírodu, vznikl spojením slov "ecological" a "system" a zaznamenal (a dosud zaznamenává) jistý konceptuální vývoj. Během druhé poloviny 20. stol. byl přijat většinou ekologů a odborníků ze souvisejících biologických a dalších aplikovaných oborů. Je tedy pojmem interdisciplinárním. Popisuje celek (různé velikosti) tvořený biotickými i abiotickými prvky a interaktivními vazbami mezi nimi, který je schopen se udržovat za pomoci vlastních mechanismů v tzv. „dynamické rovnováze“, a tím kompenzovat případné zásahy zvenčí.³² Různé definice pojmu nenalézají konsenzus a liší se zejména rozdílným akcentem na strukturní

30 REMTOVÁ, K., *Výkladový slovník základních pojmů z oblasti udržitelného rozvoje*, s. 56.

31 REMTOVÁ, K., *Výkladový slovník základních pojmů z oblasti udržitelného rozvoje*, s. 56.

32 Srov. REMTOVÁ, K., *Výkladový slovník základních pojmů z oblasti udržitelného rozvoje*, s. 15.

uspořádání, funkční role nebo interakční prvky systému. Pro ekosystém je však podstatné systémové chování, kdy „změna jednoho prvku či jeho vymizení, případně vstup nového prvku do ekosystému, může vyústit ve změnu vlastností více prvků a vést až ke změně kvality ekosystému“.³³ Zde je možná čtenáři patrná blízkost k definici pojmu „životní prostředí“ z roku 1979.

Své užití nalézají pojem ekosystém nejen v ekologii, ale i v zemědělství, lesnictví, rybářství, ochraně přírody i v ekonomice. Pod ekosystémem si lze představit kaluž vody nebo oceán, trávicí trakt přežvýkavce nebo i celou biosféru. Konkrétnější definici pojmu lze nalézt v § 3 v zákoně o životním prostředí č. 17/1992 Sb. v platném znění:

„Ekosystém je funkční soustava živých a neživých složek životního prostředí, jež jsou navzájem spojeny výměnou látek, tokem energie a předáváním informací a které se vzájemně ovlivňují a vyvíjejí v určitém prostoru a čase.“³⁴

„Dobře definovaný“ ekosystém je podle klasických ekologů charakteristický silnými interakcemi uvnitř ekosystému (mezi svými složkami) a slabými interakcemi směrem ven (je do sebe spíše uzavřený). První způsob využití pojmu ekosystém se tedy odvíjí od strukturního uspořádání prvků a organizace celku. Lidská přítomnost není v aplikaci pojmu „ekosystém“ vyloučena.³⁵

Druhý způsob využití pojmu předpokládá funkční propojení jednotlivých prvků, proudící tok energie, potravní řetězce, přeměnu energie, návaznost životních cyklů, proměny druhového složení, vnitřní homeostázi i případné důsledky lidské činnosti pro celý ekosystém.³⁶

Původní definice, kterou zavedl anglický ekolog H. G. Tansley, byla definicí převážně z hlediska funkčního:

„(ekosystém) je strukturní a funkční celek, složený ze všech živých organismů a abiotického prostředí v daném časoprostoru. V jiném vyjádření lze za ekosystém považovat úhrn všech životních forem a jejich projevů probíhajících v uvažovaném období v topograficky vymezeném prostoru.“³⁷

33 *Tamtéž*, s. 15.

34 Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí, ve znění pozdějších předpisů z 5.12.1991, online [2014-10-22] <http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/5b17dd457274213ec12572f3002827de?OpenDocument>

35 viz JENÍK, J., Ekosystém: nepominutelné mezioborové paradigma, 2002/3 online [2015-6-17] casopis.vesmir.cz/files/file/fid/1407/aid/2293

36 viz KAMLER, J., PLHAL, R., Ekologie v chovech zvěře – studijní text, online [2015-6-17] <http://myslivecke.webnode.cz/ekologie-v-chovech-zvere/kapitola-1-/>

37 viz *Tamtéž*.

Kolektiv autorů Kamler, Plhal, Vala a Kloz, uvádí rozšíření výše citované definice, které bude sloužit pro vysvětlení pojmu „ekosystém“, jak mu má být rozuměno i v následujících kapitolách věnovaných charakteristikám konceptu „Etiky zahrady“:

„*Ekosystém* je funkční soustava živých a neživých složek zahrnující všechny organizmy na určitém území (biocenóza) v jejich vzájemných vztazích a ve vztazích s fyzikálními a geochemickými činiteli prostředí (ekotop). V každém ekosystému je možno rozlišit výrazné potravní a energetické vazby. Všechny složky ekosystému jsou vzájemně propojeny výměnou, respektive koloběhem látek, jednosměrným tokem energie směrem od sluneční energie a předáváním informací. Živé organizmy v ekosystému lze podle jejich převažující úlohy (funkce) rozdělit na producenty, konzumenty a dekompozitory. Dalšími důležitými znaky ekosystémů jsou neustálý vývoj a samoregulace, která podmiňuje stabilitu ekosystému.“³⁸

V současné době je ekosystém jedním z diskutovaných paradigmat a někteří autoři vybízejí k omezení užívání tohoto pojmu nebo k jeho úplnému opuštění. M. Pollan, který ve svém díle z tohoto paradigmatu vychází, se spolu s užíváním pojmu „ekosystém“ neúmyslně dopouští otištění silných i slabých stránek paradigmatu ekosystémů do svého ekologicko-etického konceptu.

1.6 KULTURA

Pro lepší porozumění je třeba vyjasnit také vztah mezi pojmy civilizace a kultura, protože bývají zaměňovány, případně užívány jako synonyma, což může být zavádějící. Někteří autoři vyjadřují oběma výrazy totéž, přičemž pojem civilizace je někdy chápán jako součást širšího pojmu kultura s tím, že má označovat spíše její materiální stránku. Jiné pojetí spojuje kulturu s duševními a duchovními hodnotami (jako je náboženství, umění a vzdělání), zatímco civilizaci pojí spíše s vědeckým poznáním a technikou.³⁹

38 viz KAMLER, J., PLHAL, R., *Ekologie v chovech zvířete – studijní text*, online [2015-6-17] <http://myslivecke.webnode.cz/ekologie-v-chovech-zvere/kapitola-1-/>

39 Srov. ŠUBRT, J., *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha: Karolinum, 1995 s. 8

Jako kultura jsou často označovány různé dílčí oblasti lidské činnosti (materiální, duchovní či duševní hodnoty, výchova, vzdělání, umění) či její výtvořiny, proto při hledání odpovídající interpretace samotného pojmu „kultura“ nacházíme značnou roztržitost a nejednotu.

Pojem kultura (colere – lat. vzdělávat, pěstít) se vytvářel v průběhu 15. - 16. stol. a měl mnoho tváří. Zpočátku byla kultura interpretována ve smyslu kultivace, zdokonalování lidských schopností, využívání rozumu a jako souhrn hodnot vzdělanosti. Později byla pod označení „kultura“ zahrnuta morálka, estetika, ba dokonce úhrn a vývoj celé lidské existence. Spolu se vznikem industriální („masové“) společnosti (tj. nově rozvrstvené společnosti od doby průmyslové revoluce) se hovoří o tzv. „masové kultuře“, kdy „masová společnost“ kulturu jako takovou nechce, ale chce se bavit, chce vlastně zábavní průmysl. Kultura masové společnosti je charakteristická relativně vysokou životní úrovní, dostupností vzdělání, masovými komunikačními prostředky a nárůstem volného času.⁴⁰

Kulturou lze podle českého sociologa J. Kellera označit vlastně všechno, čím se člověk liší od zvířat, tedy veškeré činnosti a výtvořiny těchto činností, které lidem umožňují přežít v přírodním prostředí. Také zahrnuje lidské víry a světonázory, které tomuto přežití chtějí dát smysl. Schopnost vytvářet kulturu kompenzuje nevybavenost člověka pro život v přírodním prostředí. Díky kultuře jsou lidé schopni vyrovnávat se s tlaky přírody ne přizpůsobováním vlastního organismu, ale přeměňováním a přizpůsobováním svého prostředí.⁴¹ Podobný přístup je vlastní právě zahradníkovi v jeho roli vůči zahradě.

Hledání konsenzu ohledně toho, co kultura je a co není, se podle J. Šmajse komplikuje mimo jiné tím, že co lidstvo po tisíciletí vytváří, se děje mnohdy na úkor přírody, a tudíž je to na jednu stranu něco na přírodě závislého, na druhou stranu však autonomního a od přírody vlastně odcizeného. Vysvětluje tento jev dvěma způsoby: Za prvé, že pojem kultura má kořeny v antice (od „colere“) a znamenal původně „vzdělávat, obrábět, zlepšovat“, což je význam v dnešní době již nedostatečný a překonaný, vzhledem k širšímu významovému užití slova. Za druhé vidí J. Šmajš původ této rozpolcenosti v chápání kultury jako něčeho vyššího a nad-přírodního, což má počátky v době osvícenství. Příroda je podle tehdejší převládající představy jen jevištěm jevů a prostředím, kde panují bio-chemické a fyzikální zákonitosti příčin a následků, či pouhým souborem objektů bez vlastní autonomie a řádu. Oproti tomu: kultura má být světem pojmů, svobody a mravního jednání člověka, který má monopol na řád dle rozumu a na tvořivost. Kromě faktu, že se jedná o nespravedlivé a zastaralé zjednodušení významu slova, je nepatřičné snažit se definovat kulturu jako od přírody ostře ohraničenou oblast v jakémkoliv ohledu.⁴² Autor kulturu nahlíží jako na

40 Srov. BLECHA, I. a kol., *Filosofický slovník*, s. 228.

41 Srov. KELLER, J., *Úvod do sociologie*, Praha: SLON, 2002, s. 179-180.

42 Srov. ŠMAJS, J., *Ohrožená kultura*, s. 69-71.

„časově ohraničené jsoucno“, „proces i výsledek lidské aktivity“, jako „uměle konstituované jsoucno uvnitř jsoucna staršího a přirozeně konstituovaného“ (čímž má na mysli přírodu).⁴³ Někomu se může při té představě vybavít skládanka podobající se známým matřjoškám.

Člověka charakterizuje kultura jako jeho vnější tělo – lidstvo vytváří a rozvíjí kulturu, která s jeho existencí stojí i padá. Stejně jako člověk, je i jeho kultura smrtelná. Kultura, ač je do značné míry svébytná, je s přírodou a jejím řádem propojena, protože jako výtvar jednoho druhu nemůže ovládnout mocnější řád přírody, ani nahradit její tvůrčí potenciál. Kultura dokáže přírodu používat, čerpat z ní zdroje a inspiraci, dokáže ji napodobovat, komplementovat a různě kultivovat, ale není v jejích možnostech logicky nadřazené přírodní principy a systémy v celé jejich složitosti plnohodnotně a trvale nahradit. Příroda kulturu toleruje – její evoluce totiž nemůže pokračovat skrze rozvoj lidské kultury, ani nemůže pro svou tvořivost a rozmach znovu vyzískat území, které již dobyla svou činností lidská kultura, leda by ji napřed zničila.⁴⁴

Podobný model vztahu kultury vrůstající z podhoubí přírody představuje právě J. Sokol, k jehož myšlence se vrátíme v dalším odstavci věnovaném rozlišení kultury a civilizace.

1.7 CIVILIZACE

Pojem civilizace úzce souvisí s pojmem kultura. Je také nezřídka uváděn ve vztahu (někdy až protikladném) k pojmu příroda, a proto je v této práci věnována určitá pozornost jeho významu. Filosofický slovník definuje civilizaci jako pojem (etymologicky, historicky i významově) související s evropskou kulturou, která znala jako první organizační princip občanství (*civis* – lat. občan). Tím nemá být naznačeno, že by jiné kultury byly necivilizované, jedná se spíše o nevhodnou zakořeněnou aplikaci pojmu, který pak působí jako hodnotící.⁴⁵

S. Huntington ve své knize *Střet civilizací* správně postřehl, že je u pojmu civilizace třeba rozlišit singulár (jedna jediná, která splňuje hodnotící kritéria) a plurál (rozličné civilizace světa, nefunguje zde měřítko, ale různost). Definiuje civilizaci jako „nejvyšší kulturní seskupení lidí, které spojují společné objektivní prvky, jazyk, historie, náboženství, zvyky, instituce i subjektivní ztotožnění

43 Srov. ŠMAJS, J., *Příroda, kultura, ekonomika*, In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I., *Etika, ekonomika a příroda*, Praha: Grada Publishing a.s., 2012, s. 42-44.

44 Srov. ŠMAJS, J., *K problému člověka*, In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I., *Etika, ekonomika a příroda*, s. 30-34.

45 Srov. BLECHA, I. a kol., *Filosofický slovník*, s. 69.

jednotlivců“⁴⁶. Civilizace, do které člověk patří, představuje nejobecnější rovinu, s níž se sám ztotožňuje.⁴⁶

Další způsob chápání pojmu civilizace tento pojem představuje jako „stupeň hmotného a duchovního vývoje, dosažený určitou společností v určité vývojové epoše.“⁴⁷

Poněkud odlišný náhled na význam pojmu civilizace nabízí J. Sokol: kulturu totiž chápe jako podhoubí, z něhož roste a na němž ulpívá civilizace jako jakási „vrstva každodenního provozu a živobytí“. Vrstva, kde lidé užívají daných možností (a těch stále přibývá), napodobují v chování druhé, zacházejí s věcmi, o jejichž vzniku a fungování nemají tušení (a proto potřebují návod obsluhy), a které vytvořila nějaká tvůrčí menšina. Čili: kultura je tvořivá a méně závislá, zatímco civilizace je způsob denního sebe-zaopatřování, odvislý od již vzniklé kultury (země, národa) a je-li importována někam, kde nemá kulturní kořeny, jeví spíše nestabilitu a neschopnost samostatně přežít.⁴⁸

J. Sokol poukazuje na důležitý znak civilizace: totiž, že tato vrstva pohodlného zacházení a živobytí člověka odděluje od odpovědnosti za to, co dělá. Používá či konzumuje výrobky, jejichž výroba či ony samotné škodí přírodě, ale viní z to ty, kdo je vymysleli a dodali na trh. Myslí si to, co si přečte v tisku. Přitom všem si sotva kdo uvědomuje, že tato vybudovaná civilizační vrstva musí na něčem stát a nemůže existovat samostatně.⁴⁹

Výše uvedeného Sokolova obrazu pro civilizaci a kulturu se v této práci budu držet. Jestliže lze civilizaci chápat jako vrchní rovinu či „vrstvu“ vyrůstající na podkladě kultury, pak kultura zase potřebuje jiný základ, z něhož by ona sama vyrůstala – a to: přírodu.

46 Srov. HUNTINGTON, S., *Střet civilizací*, Praha: Rybka Publishers, 2001 s. 32.

47 ŠUBRT, J., *Civilizační teorie Norberta Eliase*, s. 8.

48 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, s. 247.

49 Srov. *Tamtéž*, s. 243 – 244

2 ETICKÝ ROZMĚR VZTAHU ČLOVĚK – PŘÍRODA

M. Pollan se ve svém díle zabývá ekologickou etikou a etickým vztahem člověka a přírody v praxi. Jestliže je třeba něčím se vážně zabývat a o něco usilovat, existuje zřejmě dobrý cíl, anebo pádný důvod, který nás k tomu vede. Jsou-li důvody, účely nebo smysluplné cíle, které člověka směřují k tomu, aby se zabýval ekologickou etikou, je úkolem této kapitoly nastínit alespoň jejich hrubé obrysy.

Tato kapitola se zabývá pomyslným prostorem, v němž se setkává a prolíná svět člověka a svět přírody, respektive prostorem, v němž dochází k interakcím člověka a přírodního prostředí. Tyto interakce jsou často mravně hodnoceny nebo upraveny psanými i nepsanými regulativy, které mají mravní význam. Jak už stojí v kapitole věnované etice, etika je na základě axiomů, jako jsou například mravní předporozumění, svoboda, svědomí, dobrovolnost, odpovědnost, vědomí vlastní hodnoty a jiné další, záležitostí člověka. Teprve v jednání i myšlení svobodná, odpovědná bytost, uvědomující si svou hodnotu i kontext, může skutečně jednat, její jednání má morální rozměr a podléhá mravnímu hodnocení.⁵⁰ Právě proto se lze na jednání lidského subjektu a jeho morální úroveň eticky dotazovat, zkoumat jej a hodnotit. Etickými otázkami se zabývá člověk, nikoliv ostatní živé složky přírody, třebaže i mezi nimi dochází mnoha k interakcím.

Důvody a motivy k vážnému zamyšlení nad lidským jednáním v přírodě rozlišuje česká biologka, socioložka a environmentaistka H. Librová na důvody racionální a motivy citové. Racionální důvody patří k těm, které lze opírat o fakta plynoucí z pozorování, i když i zde lze napadnout případnou zaujatost jejich následné interpretace. Rozum je nám lidem společný, proto je pravděpodobné, že racionální důvody budou většinou lidstva srozumitelné. Mají však svou slabou stránku: jestliže jsou to důvody všestranně poučené, mohou pro svou komplikovanost jen s obtížemi sloužit jako pobídka k nějakému proaktivnímu jednání. Jednak totiž berou v potaz i ekonomické, sociální, politické a další souvislosti, a jednak ti, kdo tyto důvody uvádějí, jsou si vědomi složitosti přírodních systémů a co se ekologické etiky týče, nejistého výsledku lidského uvažování i následné praxe.⁵¹

50 Srov. ANZENBACHER, A., *Úvod do etiky*, Praha: Academia, Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 13-18

51 viz LIBROVÁ, H., Rozumové důvody, citové motivy, z 14.7.2005, online [2014-11-06], <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/rozumne-duvody-citove-motivy>

V pozadí mnoha rozumných důvodů je patrná silnější hnací síla – motivy spojené se soucitem, úctou, s jistou nostalgií, nebo romantismem. Jsou nepřenositelné, subjektivní, ale jelikož jsou výrazem emocí, mají větší vnitřní motivační potenciál, a tím spíše mají vliv na uvažování a praxi.⁵²

Člověk se v důsledku vlastního počínání ocitá v ohrožení, jestliže přímo či nepřímo negativně ovlivňuje svou činností přírodu, která je zároveň živnou půdou jeho kultury. Toto uvědomění si vlastního podílu na stavu přírody, a tedy i na dalším vývoji kultury, nechává povstat celé řadě důvodů, proč se zabývat ekologickou etikou, etikou vlastního jednání vůči přírodě.

2.1 SVĚT PŘÍRODY A SVĚT ČLOVĚKA

Východiskem pro etické hodnocení jsou hodnoty a sebepojetí subjektu jednání (tj. člověka). Podstatné pro lidskou praxi tedy je, jak člověk sám sobě rozumí a jakou roli ve světě sobě samému přisuzuje. J. Sokol říká, že svět nás provází od dětství ke stáří a nemůžeme se ho zbavit, být bez něho. Jsme do světa nejenom svým tělem zasazeni. „Přirozeným a nezbytným středem svého světa jsem vždycky já sám. Tomu se nelze vyhnout a není to ještě projev egocentrismu, i když to k němu snadno vede.“⁵³

Člověk má na rozdíl od zvířete poněkud komplikovanější postavení v rámci biosféry. V přírodě jinak běžné vztahy, jako je například spolupráce, boj, závislost, parazitismus, predace, koexistence, symbióza, konkurence nebo kompetice, se ve vztahu člověka k přírodě nejednoznačně mísí a proměňují v čase. Je to dáno mimo jiné i tím, že člověk vytvářel nadosobní kulturní systém, v němž panovala jiná vnitřní pravidla a vztahy, a který nakonec přesahoval jeho samotného. Kulturní svět zaznamenával vnitřní změny a navíc i navenek vystupoval vůči přírodě proměnlivě.

Svět je tvořen živou a neživou přírodou, vznikl a vyvíjel se dávno před tím, než se v něm člověk objevil. Spolu se svou kulturou jsou lidé produktem přírodního vývoje, a jestliže mluví o světě, mluví o něm jako o světě s člověkem v něm. Těžko si představit, že by se lidé dívali se na svět odkudsi z místa mimo něj a sami sebe si jednoduše odmysleli. Pozorují jej právě

52 viz LIBROVÁ, H., Rozumové důvody, citové motivy, z 14.7.2005, online [2014-11-06], <http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/rozumne-duvody-citove-motivy>

53 SOKOL, J., *Malá filosofie člověka – slovník filosofických pojmů*, s. 53

lidskýma očima a chápou jej a rozmlouvají o něm v pojmech jim vlastních. Svět je tedy nutné chápat jedině s člověkem, podobně, jako zahradu se zahradníkem.

2.2 DICHOTOMIE SVĚTA: ROZDĚLENÍ SVĚTA ČLOVĚKA A SVĚTA PŘÍRODY

„Zahradník neztrácí mnoho času metafyzickými úvahami o tom, co je pravdivější perspektivou nazírání přírody (jako biocentrismus nebo geocentrismus). Nejspíš proto, že zjišťuje, jak většina velmi vzdálených nebo širokých perspektiv, jež jsme nabádáni přijmout, není nutná pro naše blaho a naše přežití jako biologického druhu.“⁵⁴

Přestože člověka – zahradníka (nezastíraně antropocentrického) se toto téma osobně nedotýká, je v této kapitole přenechán určitý prostor tomu, aby mohl být alespoň ve zkratce popsán historický kontext a vývoj vztahu člověka a přírody. Důvodem je, že zahradník, ač se nad svým nazíráním přírody zbytečně nezamýšlí, realizuje v praxi své nevyslovené postoje, které vypovídají o tom, že on sám uplatňuje ve své praxi určité principy.

Podle J. Sokola jistou oddělenost a „cizotu“ vůči přírodě vnímali lidé teprve tehdy, když začali žít v umělém světě měst, tedy v prostředí, které oni sami vytvořili. Národy žijící přímo v přírodě, lidé pracující v lese, na mořích nebo hluboko v horách, představu oddělené přírody neznají. Čím více se člověk usazoval „ve svém“, tím spíše příroda ztrácela na své posvátnosti a moci. Její božský rozměr zcela vymizel spolu s židovskou spiritualitou, s řeckým myšlením i s křesťanským pojetím světa, které ovlivňovalo vztah člověka a přírody po celý středověk. Příroda se stala spíše obdivovaným obrazem, objektem, věcí. V době renesance, tedy na přelomu středověku a novověku, dochází k několika klíčovým událostem, které znovu mění pohled člověka na svět a na přírodu: jsou totiž „objeveny“ dosud neznámé kontinenty, vynalézány první stroje a tzv. „koperníkovský obrát“ uvědomí člověka o tom, že planeta, kterou obývá, není středem vesmíru.⁵⁵

Novověkem počínaje se člověk posouvá do role nehodnotícího, poznávajícího subjektu. Jestliže však v rámci své zúžené perspektivy (vědecké, technologické a ekonomické hledisko) přehlédne

54 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 126.

55 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka – slovník filosofických pojmů*, s. 144 – 149.

neslučitelnost některých kulturních hodnot s hodnotami přírodními, stává se podle J. Šmajse z neškodného pozorovatele poučeným kořistníkem.⁵⁶

Ve druhé polovině 18. století se ve Francii v rámci romantismu začíná objevovat nová představa, že „kultura je něčím deformujícím, zahlcujícím, falešným, znetvořujícím lidskou přirozenost, čemu je nutné dát určité hranice a postavit se v zásadě proti“.⁵⁷ Jedná se o znovuoživení archaického mýtu o prvopočáteční harmonii člověka s přírodou, lidské nevinnosti, době kdy nebylo těžké práce, svárů, neshod a nadvlády jedněch nad druhými.⁵⁸ Jednu z možných příčin rozštěpu mezi světem lidí a přírodou byl identifikován přechod od náboženství Země k uctívání nebeských bohů a nástup patriarchátu (v opozici vůči kultu „matky Země“), kdy se začaly vyprávět jiné, bázlivější a zároveň agresivnější příběhy o vztahu lidí k přírodě.⁵⁹ Jednalo se o mýty ospravedlňující oddělenost světa přírody a člověka a dominanci člověka nad přírodou, z nichž nejznámější jsou zaznamenány v Genesis: stvoření člověka z prachu země a následná výměna rolí, kdy člověk je postaven před úkol panovat a spravovat tuto zemi, dále díky poznání a ztrátě své nevinnosti propadá smrti a je vyhnán do divočiny za hranice zahrady, kde již nelze žít v bezstarostné harmonii s přírodou; a nebo v prastarém eposu o Gilgamešovi: divoký Enkidu rovněž pocházející ze země, nepoznamenan civilizací maří vykořisťování přírody člověkem, a proto je lidmi lstí zbaven nevinnosti, poznání zaplatí ztrátou souladu s přírodou a nakonec svou smrtí.⁶⁰ Mýty začínající harmonickým vztahem člověka s přírodou, končí marnou snahou vrátit se, celoživotní lopotou, peripetemiemi a následně smrtí. Takové je poselství mýtů, k nimž se navrácí romantismus idealizující přírodu i v rámci novodobých příběhů.

Novověká filosofie a věda zase vyděluje člověka z přírody na jiné rovině a jakoby hledá, jak živou i neživou přírodu podrobit průzkumu, rozškatulkovat, pochopit. Přichází C. Linné a později C. Darwin a jeho žáci s výkladem o původu druhů, v podstatě revoluční myšlenkou, že člověk je „jen“ součástí přírody. Pro jeho vrstevníky a tehdejší generace to byla představa až urážlivá, nicméně reprezentovala pochopení prostého faktu, že člověk z přírody vyšel a do ní nadále patří. Některé to popudilo, jiní se k přírodě hrdě hlásí.⁶¹

Snad právě proto se v současné době objevuje volání po čemkoliv „přírodním“. Je to patrné například tehdy, když rozdělujeme svět a věci v něm na „umělé“ a „přírodní“ a vznikají pojmy jako

56 Srov. ŠMAJS, J., KLÍMA I., CÍLEK V., *Tři hlasy – úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou*, Brno: Doplněk, 2010, s. 24.

57 viz KOMÁREK, S., *Příroda a kultura*, online [2014-11-06],

http://auc.cz/ipb/youthclub2/lak/prezentace/2013/pred_stred-Komarek%20Priroda%20a%20kultura.pdf

58 viz *Tamtéž*

59 Srov. MARLER, J., *Clashing Cultures and Hybrid Mythologies* In *From the Realm of the Ancestors* In METZNER, R., *Zelená psychologie*, s. 143

60 Srov. METZNER, R., *Zelená psychologie*, s. 153-155

61 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka – slovník filosofických pojmů*, s. 144 – 146

umělá hmota, umělé dřevo, umělé osvětlení. Umělé je spojováno s člověkem „uvnitř jeho světa“ a to přírodní, stále víc ceněné, zase se světem „vně“.⁶²

Čím více vnímáme přírodu jako něco vnějšího a odcizeného, tím víc naříkáme nad její zničeností a voláme po návratu k ní a k životu našich předků, kteří údajně žili „přirozeněji“ a v harmonii s ní. Paradoxem zůstává, že právě tito naši předkové se ze vší své přirozené tvůrčí síly a ze všech (také původně přírodních) prostředků snažili vybudovat právě ten svět, jaký máme dnes. Je tedy zavádějící stavět proti sobě kulturu člověka a přírodu.⁶³ Podle S. Komárka je kultura „pokračování přírody jinými prostředky“ – a klasická evropská dichotomie přírody proti kultuře (či naopak) je hrubým nepochopením jednoty světa a místa člověka v něm.⁶⁴

Přesto v naší společnosti stále převládá zastaralý dualistický pohled, který vychází z představy, že pouze definitivní odmítnutí civilizace může být základnou pro skutečnou ochranu životního prostředí a že průmyslový rozvoj a zlepšení materiální situace v rámci lidské populace principiálně maří veškeré úsilí přírodu ochránit.⁶⁵

J. Šmajš označuje kulturu za subsystém vzniklý lidskou činností v závislosti na přírodě. Tento subsystém však postupně nabírá vlastní dynamiku a směr, které už nejsou přírodou tak určované. Nezávislost kultury způsobuje pak často nesoulad a rozpor s přírodou a jejími zákonitostmi. Podle J. Šmajše je proto východiskem nikoliv si přírodu podmanit a vnutit jí kulturní háv, ani z ní odstranit člověka i s jeho kulturou, ale uvést do souladu zákonitosti kultury se zákonitostmi přírody.⁶⁶ Tato myšlenka je velice blízká Etice zahrady a je zahrnuta mezi její charakteristiky (principy).

„Bloss für mich bin ich nicht Ich, und bloss für uns sind wir nicht Wir. Wir sind es nur in der Gemeinschaft der Natur. ... wofür sind wir gut im Naturzusammenhang des Lebens? Ich denke, dass Kultur der am ehesten spezifisch menschliche Beitrag zur Naturgeschichte ist. Unter Kultur ist dabei die Integrität einer menschlichen Gesellschaft in der Natur zu verstehen.“⁶⁷

62 Srov. *Tamtěž*, s. 147

63 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka – slovník filosofických pojmů*, s. 149

64 Srov. KOMÁREK, S., *Příroda a kultura*, online [2014-10-22], http://auc.cz/ipb/youthclub2/lak/prezentace/2013/pred_stred-Komarek%20Priroda%20a%20kultura.pdf

65 Srov. MOLDAN B., *Neudržitelný rozvoj – ekologie, hrozba i naděje*, Praha: UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, s. 67

66 Srov. ŠMAJS, J., *Ohrožená kultura*, s.17

67 viz MEYER-ABICH, K., M., *Praktische Naturphilosophie. Erinnerung an einen vergessenen Traum*. München: C.H. Beck, 1997, In STEINER, D., *Menschewerdung*, Skripten 98/99, online [2014-11-06]

<http://www.humanecology.ch/index.php?lng=de&pag=8&spg=0&nav=3&sub=5&ssb=0&slm=0>

3 ETIKA ZAHRADY

V této části práce bych chtěla věnovat prostor ekologicko-etickému konceptu „Etika zahrady“, při jehož sestavování čerpám z díla Michaela Pollana, konkrétně z knihy *The Second Nature: A Gardener's Education*, kterou v roce 1991 publikoval veřejnosti jako svou knižní prvotinu. V českém jazyce vyšel výbor z knihy *Second Nature A Gardener's Education* pod názvem „Druhá příroda“ v rámci sborníku „Závod s časem: Texty z morální ekologie“, který ve zkrácené formě představuje současné nejznámější směry ekologické filosofie. Sborník editovali ve spolupráci čeští autoři E. Kohák, R. Kolářský a I. Michal v roce 1996.

3.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA ETIKY ZAHRADY

3.1.1 MICHAEL POLLAN

M. Pollan, současný americký publicista, novinář, aktivista a profesor žurnalistiky na UC Berkeley Graduate School of Journalism, se narodil do židovské rodiny v roce 1955 na Long Island ve státě New York v USA. Veřejnosti je znám jako autor řady článků v časopisevých i novinových periodikách, autor esejí i tištěných monografií věnovaných tématu soužití člověka s přírodou a zdravému, (eticky) odpovědnému stravování. Byl významným přispěvatelem *Channels Magazine* a *New York Times Magazine*, v letech 1983-1994 se osvědčil jako šéfredaktor *Harper's Magazine* a dodnes je jeho přispěvatel.⁶⁸⁶⁹

M. Pollan svými příspěvky spolupracoval při tvorbě dokumentárních filmů věnovaných tématům ekologie, mezi nimiž stojí za zmínku především „*Food, Inc.*“ (2008) v češtině známý jako „*Potraviny, a.s.*“; „*Queen of the Sun: What are the bees telling us?*“⁷⁰ (2010) v češtině známý jako

68 viz Michael Pollan, Biography, online [2015-05-01] <http://www.thefamouspeople.com/profiles/michael-pollan-4990.php>

69 viz Michael Pollan, Curriculum Vitae, online [2015-05-01] http://michaelpollan.com/wordpress/wp-content/uploads/2010/05/Michael-Pollan_CV_2010.pdf

70 viz *Queen of the Sun: What Are the Bees Telling Us?*, Directed by SIEGEL, T., USA: 2010 [film] online [2015-05-01] <http://www.queenofthesun.com/about/the-filmmakers/>

„Královna slunce – co se nám včely snaží říct?“, dále „Vanishing of the bees“ (2009) a nedávný dokument „Cowspiracy – The Sustainability Secret“ (2014).⁷¹

Tématu ekologie se M. Pollan věnoval také v rámci knižní tvorby. Své pojednání na téma etiky vztahu člověka a přírody publikoval v roce 1991 ve své první knize *The Second Nature: A Gardener's Education*. S humorem popisuje zahradu ne jako místo odpočinku nebo zdroj surovin do kuchyně či květin do vázy, ale především jako místo neustále nerozhodného souboje mezi silou přírody a člověkem a jeho kulturou. Skrze popisované úspěchy a neúspěchy své zahradnické praxe „objevuje“, jaká je vlastně role člověka tváří v tvář přírodě. Dochází k závěru, že s přírodou proměněnou člověkem (což je většina území střední Evropy), se patří zacházet citlivě a takticky, jako se zahradou.

Pollanovo pojetí vztahu člověka a přírody, které se stalo podkladem a námětem pro ekologicko-etický koncept pod názvem „Etika zahrady“, je inspirací právě v člověkem hustě osídlené střední Evropě, tedy i v České republice, kde se z původních ekosystémů zachovalo jen málo a přicházíme tedy do kontaktu s přírodou již veskrze ovlivněnou lidskou činností. M. Pollan narouboval své ekologické smýšlení na kořen, který před ním zasadili jiní ekologičtí myslitelé, mezi nimiž hrál významnou roli Aldo Leopold. V některých svých stanoviscích se od něj M. Pollan odlišuje, jindy doslova kráčí v jeho myšlenkových stopách.

M. Pollan se naopak vymezuje vůči ekologické etice H. D. Thoreaua a J. Muira, kterou sice vysloveně neztracuje, avšak dovoluje si ji označit za přetíženou a „sešlou“. Vybízí k vypracování alternativy, která by nutně nemusela nahradit ekologickou etiku dřívější, ale která by byla užitečná tam, kde je příroda činností člověka již ovlivněná a dosavadní etické koncepce vzhlízející k „divoké“ a „panenské“ přírodě k jejím otázkám mlčí. Jako zdroj inspirace základních etických principů uvádí zahradu, protože s tou, na rozdíl od „nedotčené divočiny“ mají dnešní lidé alespoň nějaké zkušenosti.⁷²

3.1.1.1 První a druhá příroda jako výchozí paradigma M. Pollana

Jedním z předpokladů, na nichž M. Pollan staví svůj návrh na ekologicko-etický koncept, je klasické ekologické paradigma založené na myšlence, že v přírodě existuje jakýsi stav homeostáze či klimaxu ekosystému⁷³. Podle této představy se ekosystémy ve těsném vztahu s okolními

71 viz Herecká filmografie Michaela Pollana, online [2015-05-01] <http://www.csfd.cz/tvurce/150932-michael-pollan/>

72 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.124-125.

73 Stav stability, rovnováha ekosystému

i vnitřními faktory nachází v dlouhodobé rovnováze. Případné narušení (disturbance) této rovnováhy je třeba překonat a směřovat opět k ideálu uzavřeného stabilního ekosystému. M. Pollan tvrdí, že původní rovnováha, která v ekosystémech panovala, je nevratná, protože oblastí, které nebyly dosud ovlivněny lidskou činností, a kde by bylo možné mluvit o nutnosti zachovat stav nedotčenosti, je překvapivě málo. Lidská činnost přímo i nepřímo ovlivňuje atmosféru Země nebo obrovské oceány, což se nutně promítá do stavu celé přírody. Jen s velkou námahou lze na Zemi nalézt krajiny a kousky přírody, které se zdají být nezasážené.

Má-li činnost člověka prokazatelné dopady na ostatní ekosystémy, a chce-li v dnešní době zachovat zbytky nedotčené přírody, rozhoduje se pro to v praxi člověk sám: M. Pollan uvádí příklad chráněného území Cathedral Pines poblíž Cornwallu v Nové Anglii, kde lidé a obce (v různém zastoupení) jednali o osudu tohoto kusu země. Obdobně tomu bylo v uplynulých letech s územím Národního parku Šumava, kdy bylo diskutovaným tématem, jak velká území národního parku ponechat zcela bezzásahová a zda je správné, aby do nich člověk nijak neintervenoval, ani tehdy, jsou-li ohrožena. Jak sám autor podotýká, skutečná „divočina“, skutečná prvotní příroda nenechává člověka rozhodovat o tom, jak on s ní naloží. „Netkví přitažlivost divočiny v tom, že příroda rozhoduje sama, ponechávajíc stranou všelijaké komplikace s dějinami a naším antropocentrismem?“⁷⁴

Vzhledem k tomu, že člověk ponechává primární přírodě jen omezený prostor (snad proto, že je pro něj nejen úchvatná, ale zároveň i děšivá), učiní z ní skanzen, vyhlásí rezervaci, nebo pro ni vytyčí posvátné území (sanctuary).⁷⁵ Chce-li člověk obdivovat nespoutanost přírody, chová se spíše zdrženlivě a ponechává jí „volnou ruku“.⁷⁶ To může mít však dvojitý důsledek: buď se z ní stane „zaplevelený“, nehostinný kus země, nepřímý lidský výtvar, který bude sotva možné prohlásit za nedotčenou prvotní přírodu, nebo se příroda rozbují a stane se pro člověka, který na její území vkročí, nebezpečnou. Pak by začal boj o území a moc, kde platí přírodní absolutismus: buď příroda, nebo člověk. Na této planetě a v historii její existence se jistě nacházejí místa a období, kde a kdy vítězí přírodní vývoj a je to tak správně. Ve městech zjevně vítězí člověk a jeho kultura. Jsou ovšem místa a období dějin, kdy je dělící čára území lidí a území přírody velmi rozostřená až nepatrná. Vznikají nová společenství, nové ekosystémy. Právě v takových případech (a je jich vlastně většina) nastávají potíže při řešení otázek, na které by jinak v případě nadvlády jedné strany (ať už člověka s jeho kulturou, nebo samotné přírody bez člověka) platila jednoznačná odpověď. Pokud některé ekosystémy vzniklé součinností přírody a člověka selhávají ne díky lidským zásahům, ale právě

74 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.122.

75 Srov. KOMÁREK, S., *Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech*, Praha: Academia, 2011, s. 13.

76 I ponechání přírody bez zásahu „ladem“, může být čistě antropocentrickým motivem: člověk se potřebuje někde rekreovat, provozovat sporty a jiné své zájmy, potřebuje někde realizovat výzkum.

z důvodu zanedbávání na straně člověka, není vhodné řešení „nechat to na přírodě“. Podle M. Pollana je adekvátním řešením, aby se člověk aktivně zasadil o vytvoření nové rovnováhy přírody. Přírodu, v níž člověk svou činností napomáhá k znovunastolení a udržení rovnováhy, nazývá M. Pollan „druhou přírodou“ (the second nature⁷⁷). Pojem „druhá příroda“, Pollanem hojně užívaný, vychází z předpokladu, že ekosystém je schopen rovnováhy dosáhnout a udržet si ji.

M. Pollan se pouští do popisu ekosystému, kde je antropocentrismus důležitou součástí hry na symbiózu přírody a člověka. Je to prostor, který je tzv. „polo-přírodní“ ne proto, že by příroda zatím ještě nestačila ustoupit člověku nebo člověka přemoci, nýbrž je to ekosystém velmi kulturní i velmi přírodní zároveň. Rovnováha je dílem autoregulace i lidské činnosti zároveň. Jedním ze zastupitelů takových ekosystémů, může být podle Pollana právě zahrada. Zahradu hájí jako druh ekosystému mající svou hodnotu navzdory dřívějším názorům prosazujícím myšlenku, že hodna ochrany je jedině příroda neporušená, divoká a samorostlá (jak tvrdili svého času H. D. Thoreau a J. Muir). Oponuje zastáncům názoru, že jakkoliv člověkem pozměněná příroda nacházející se za hranicemi zákonem chráněných oblastí je bezcenná, „padlá“ a „mohlo by tam být rovnou postaveno sídliště“.⁷⁸

3.1.2 ALDO LEOPOLD A „ETIKA ZEMĚ“

„Etika, ekologicky pojatá, je omezením svobody činu v zápase o přežití. Etika, filosoficky pojatá, je vymezením chování společensky přijatelného od společensky nepřijatelného. To jsou dvě definice téhož.“⁷⁹

M. Pollan navazuje na „Etiku země“ amerického lesníka, učitele péče o zvěř, krajinného ekologa, ekologického myslitele a jednoho z otců ekologického hnutí A. Leopolda (1887 – 1948). A. Leopold při výkonu povolání lesníka reflektoval většinu lidí dobře známé napětí mezi utilitaristickým a ochranářským přístupem k přírodě. V rámci péče o přírodu se mu jednalo o inherentní hodnotu přírody, tedy především o přírodu jako takovou a ne o přírodu jako zdroj.⁸⁰ Ve

77 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.122.

78 Srov. *Tamtéž*, s.123.

79 LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčík: Abies, 1995, s. 233

80 viz RYBA, J., Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949) In *Lesnická práce*, roč. 78 č. 10/99, online [2015-05-01] <http://www.lesprace.cz/casopis-lesnicka-prace-archiv/rocnik-78-1999/lesnicka-prace-c-10-99/americky-lesnik-aldo-leopold-1887-1949>

svých úvahách, které zakomponoval do knihy *A Sand County Almanac* (vyšla pod českým názvem „Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky“), se snažil popsat takový etický koncept, který bude zdrojem principů nejen pro mezilidské soužití, ale také zdrojem principů rozšířených stejnou měrou na vztahy člověka k rostlinám, živočichům a celé zemi.⁸¹ A. Leopold věnuje pozornost širším souvislostem a vztahům (je autorem eseje s názvem „Myslet jako hora“⁸², což je slovní obrat, který se posléze stal heslem těch, kdo se hlásí k hlubinné ekologii) a jedná se mu o dobro celého společenství (dnes bychom řekli ekosystému), kde i smrt hraje svou roli. Člověk je nedílnou součástí tohoto společenství, avšak vlastní vinou (rozvojem průmyslu a výtěžků civilizace) se vyděluje, v zaslepení (daném ekonomickými zájmy) ztrácí kontakt s ním a přestává rozumět historickému kontextu i vlastnímu postavení v přírodě.⁸³

Své eko-centrické teze staví jednak na objektivní nutnosti pečovat o přírodu (nejen z ní čerpat), a jednak na možnostech, které člověk díky své vývojem dané výbavě i získané technické úrovni má. Výbavou člověku danou jsou pro A. Leopolda živočišné instinkty a v etických hodnotách rozpoznává vývojově nový druh společenského instinktu. Následně je třeba zaměřit se na to, co vše tvoří společenství, kde se tyto etické hodnoty mají realizovat. V rámci společenství jsou na sobě jeho členové vzájemně závislí, instinkty je často vedou k soupeření, ale zároveň člověka vede k zodpovědné vzájemnosti nový, společenský instinkt mající podobu etických hodnot.⁸⁴ Leopoldova „Etika země“ je tedy rozšířením „hranic tohoto společenství tak, aby zahrnovalo i půdu, vodu, rostliny a živočichy, tedy souhrnně: zemi.“⁸⁵

"Conservation is a state of harmony between men and land. By land is meant all of the things on, over, or in the earth. Harmony with land is like harmony with a friend; you cannot cherish his right hand and chop off his left. That is to say, you cannot love game and hate predators; you cannot conserve the waters and waste the ranges; you cannot build the forest and mine the farm. The land is one organism. Its parts, like our own parts, compete with each other and co-operate with each other. The competitions are as much a part of the inner workings as the co-operations. You can regulate them—cautiously—but not abolish them. ... The last word in ignorance is the man who says of an animal or plant: 'What good is it?' If the land mechanism as a whole is good, then every part is good, whether we understand it or not."⁸⁶

81 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčík: Abies, 1995, s. 233-234.

82 Srov. *Tamtéž*, s. 158-162.

83 Srov. *Tamtéž*, s. 126-129.

84 Srov. *Tamtéž*, 1995, s. 234-235.

85 LEOPOLD, A., Etika země, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 37.

86 viz LEOPOLD, A., *Round River*; In POLLAN, M., *Botany of Desire – Lessons Plan based on the book by M. Pollan*, online [2015-05-01] <http://www.pbs.org/thebotanyofdesire/lesson-plan-control.php>

Leopold si uvědomuje, že život jedince závisí na integritě a rovnováze celku, a že proto zájmy jedince (nebo jednoho druhu) jsou oprávněné jen tehdy, pokud tuto stabilitu celku nenarušují. E. Kohák popisuje, jak byl A. Leopold nevyslyšen společností, která byla silně ovlivňována konceptem Etiky úcty k životu. Hájil zájmy celku a argumentoval pro biologický paradox – totiž že lesní požáry, i když jsou zvířatům a člověku nebezpečné, hrají svou úlohu při obrodě jehličnatého lesa. Leopold se nevyhýbal ani neoblíbenému tématu a doznal, že k životu (a Země je soustava všeho živého) patří i smrt.⁸⁷ Se svými průkopnickými tezemi zůstával ve své době často nepochopen nebo nedoceněn.

3.1.3 KOMPARACE NÁZOROVÝCH STANOVISEK A. LEOPOLDA A M. POLLANA

Jelikož „Etika země“ A. Leopolda historicky předchází „Etiku zahrady“ M. Pollana, je úkolem tohoto oddílu stručně popsat, v čem na sebe autoři navazují a v čem se jejich koncepty rozcházejí.

3.1.3.1 Shodující se názorová stanoviska

„Etika země“ mění roli člověka z panovačného dobyvatele na starostlivého obyvatele a člena společenství. Tvrdí, že veškeré dění ve společnosti nelze interpretovat jako výsledek výlučně lidské aktivity, protože se jedná vždy o výslednici vzájemné interakce mezi člověkem (jeho kulturou) a zemí, s níž žije ve společenství.⁸⁸ A. Leopold si cení přírody nad její ekonomickou hodnotu a pozdvihuje ji na úroveň hodnoty intrinsické (v ní obsažené) ve filosofickém smyslu. Konstatuje, že současný (moderní) člověk není schopen vidět hodnotu přírody jako takové, protože je oddělen od země nejen řadou prostředníků (tj. výtěžků kultury a civilizace), ale hlavně svým vlastním přístupem, díky němuž přírodu vidí jako svého protivníka, který ho má v područí a je třeba ho přemoci. A. Leopold vybízí k vybudování etiky, která bude zohledňovat fakt, že člověk z přírody vychází, je s ní provázán, a bude tedy sám proti sobě, pokud ji nepřestane necitlivě zotročovat a užívat jejího bohatství bez uvážení širších souvislostí a důsledků nejen pro sebe samého, ale pro

87 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 99.

88 Srov. LEOPOLD, A., *Etika země*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 37.

celé společenství (ekosystém).⁸⁹ Zároveň je člověk díky svým schopnostem a uvědomění něčím více (jak Leopold uvádí, člověk jako druh dovede zaplakat nad smrtí jiného druhu, zatímco nad jeho smrtí by jiné druhy živočichů slzy neronily).⁹⁰ V optice nazírání na postavení člověka v přírodě jako výjimečného, tvořivého a schopnostmi obdařeného prvku společenství, který je svým způsobem oddělen od přírody, a přece je s ní existenčně provázán, se A. Leopold a M. Pollan setkávají. A. Leopold je ve svých úvahách pro Pollana podnětným zdrojem inspirace.

Kontrolní, regulační a tvořivá role člověka v přírodě je dalším tématem, v němž lze konstatovat shodu obou autorů. A. Leopold nepřehlídí, že v rámci promíchávání fauny a flóry (vlivem domestikace a podobných zásahů člověka do původního společenství) dochází k tomu, že se „nějaký druh vymkne kontrole a stane se škůdcem či nemocí a jiné druhy vymřou“.⁹¹ Leopold tedy počítá s určitou kontrolou ze strany člověka, který však, jak autor dále rozvádí, je jen zřídka schopen tyto různé změny ve složení fauny a flóry předvídat a včas regulovat. Za oblast, kde dochází k velkým zásahům do původního společenství (ekosystému) a následným pokusům o vyvažování toku energie, považuje oblast zemědělství: „Věda zemědělská je z velké části závodem mezi vyvstáváním nových škůdců a objevováním prostředků k jejich kontrole“.⁹²

M. Pollan se tématu toku energie věnuje spíše ve svých dalších dílech. Věnuje pozornost zejména toku energie směrem k člověku (produkce potravin), který má v moci tento proces výrazně ovlivnit. Současnou přírodu Pollan vidí jako obhospodařovanou zahradu, území, kde ruka člověka umně zasahuje. Volá po uznání pozitiv, jaká s sebou přináší kontrola a regulace ze strany člověka: „...vždyť jeho (člověkov) zahradničení velmi zvýšilo rozmanitost a hojnost života ... člověk občas vytvořil nové ekosystémy, mnohem bohatší než ty původní, a to nikoliv v drobném měřítku zahrady.“⁹³ Regulaci přírody člověk realizuje prostřednictvím kultury a je jeho zodpovědností, aby právě tak kontroloval i sám sebe a svá vlastní chtění (zákony, vhodné citlivé technologie, neustálý diskurz na téma postavení člověka v přírodě).⁹⁴

Oba autoři se dále shodují na tom, že vytvořit novou volnou, panenskou přírodu („divočinu“ nebo také „první přírodu“, jak ji zve Pollan) není možné⁹⁵. Krajina, do které člověk již jednou zasáhl, je tímto zásahem ovlivněna.⁹⁶ Je však naděje, že pokud se nesprávná role člověka – dobyvatele změní na roli člověka – obyvatele, který usiluje o její stabilizaci a ochranu, bude

89 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčák: Abies, 1995, s. 246-252.

90 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčák: Abies, 1995, s. 139.

91 *Tamtéž*, s. 246.

92 *Tamtéž*, s. 247.

93 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 128.

94 Srov. *Tamtéž*, s. 129.

95 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčák: Abies, 1995, s. 229.

96 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 122.

zachována alespoň druhotná rovnováha (jak konstatuje Pollan), případně potravní řetězec projde novou adaptací (znovu se propojí tok energie mezi půdou, slunečním zářením a organismy, jak by konstatoval Leopold).

3.1.3.2 Rozcházející se názorová stanoviska

M. Pollan má daleko k zastávání holistického stanoviska, které se naopak v A. Leopoldově ekocentrickém etickém konceptu místy projevuje (i když i to je otázkou pozdější Callicotovy interpretace autorovy původní myšlenky)⁹⁷. Pollan se brání obětovat dobro člověka či některé významné složky ekosystému v zájmu dobra celého společenství (ekosystému). Naopak, přiznává člověku výjimečné postavení natolik, že je připraven hájit jeho zájmy a hledat alternativní řešení pro konkrétní situaci. Netají se svým antropocentrismem.⁹⁸

A. Leopold se v rámci svého ekologicko-etického konceptu vymezuje proti pojmu ekologická či přírodní rovnováha a navrhuje místo něj alternativní obraz používaný v ekologii, totiž „biotická pyramida“. Pyramida je rozvrstvená podle toku energie a živin, přičemž základnu tvoří půda, rostliny spočívají na ní, na nich pak vrstva hmyzu, dále vrstva ptáků a hlodavců živících se rostlinami a hmyzem, následují různé skupiny živočichů, kteří se směrem blíže k vrcholu živí těmi, kdo se nacházejí ve vrstvách pod nimi. Na vrcholu pyramidy se pak nacházejí větší masožravci. Člověk sdílí v rámci pyramidy jednu vrstvu s medvědy, mývaly a veverkami, kteří jsou jak býložraví, tak masožraví. Člověk je tedy jedním z tisíců členů společenství na zemi a podle „Etiky země“ se nenachází v pozici jiné, než-li ostatní živočichové. Musí respektovat biotické právo“ na přežití ostatních členů společenství, nehledě na to, jestli mu jsou svým životem prospěšní či nikoli. Každý má hodnotu, která je odvozena od jeho nezastupitelného místa a funkce ve společenstvu (pojem nika a ekosystém nebyl Leopoldovi znám).⁹⁹¹⁰⁰ Leopoldův ekologicko-etický koncept je ekocentrický, přičemž kritériem etické správnosti vztahu člověka a přírody je zachování celistvosti (integrity), stability (stále vyváženého toku energie) a krásy (estetické hodnoty) biotického společenství.¹⁰¹

97 Srov. KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, s. 96.

98 Srov. POLLAN, M., *Druhá příroda*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 126.

99 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčák: Abies, 1995, s. 235.

100 Srov. *Tamtéž*, s. 245.

101 Srov. *Tamtéž*, s. 254.

Zařazení člověka do přírody v souvislosti s rovnováhou v přírodě je názorové stanovisko, v němž se autoři M. Pollan a A. Leopold tak docela neshodují.

M. Pollan se naopak ve svých úvahách pojmem rovnováha v přírodě (ekologická rovnováha) intenzivně zabývá, rozlišuje dvojí ekologickou rovnováhu a na základě tohoto rozlišení následně postavil jednotlivé ekologicko-etické principy konceptu „Etika zahrady“.

3.2 PRINCIPY A ETICKÉ POŽADAVKY „ETIKY ZAHRADY“

Etické principy, jakožto základní teoretická východiska, slouží k tomu, aby z nich byly vyvozovány důsledky a etické požadavky na jednání subjektu (člověka) v různých situacích. Zdrojem inspirace k vyvození principů pro etický koncept, nazvaný v této práci „Etika zahrady“, se pro M. Pollana stala právě zahrada.

M. Pollan konstatuje, že tzv. „etika samorostlé přírody“ aplikovatelná na království divočiny, je politikou, která je „odsouzena k beznadějnému romantismu, ... nebo k nihilismu“, protože „tváří v tvář naléhavým úkolům, jak čelit globálním ekologickým problémům... přívrženci etiky samorostlé přírody mohou jen zoufale rozhodit rukama a vyhlásit »konec přírody«.“¹⁰² Stará koncepce etiky přírody popisující dva extrémní přístupy, naučila člověka uctívat ji, nebo naopak ji zneužívat. Viděla roli člověka buď jako ctitele, nebo jako ničitele, ale nenaučila člověka s přírodou žít. „Řekla nám o panenství a znásilňování přírody více, než jsme potřebovali vědět, ale pramálo nás poučila o úspěšném sňatku s ní.“¹⁰³ Právě proto navrhuje M. Pollan skoro až pragmaticky Etiku zahrady jako alternativní řešení vhodné pro současnou, realisticky viděnou situaci člověka a přírody.

Svým stanovováním a hledáním etických principů napomáhajících „uzavřít úspěšný sňatek s přírodou“, se M. Pollan liší od těch, kdo stáli u zrodu hlubinné ekologie. Hlubinně ekologické přístupy mají společné to, že se snaží v praxi přistupovat k ekologickým problémům jinak, než z hlediska zájmů člověka. Snaží se vidět přírodu jako „jednotu“, jako celek, a člověka jako jeden z živočišných druhů, který je součástí ekosystému. Člověk se skrze empatii do přírody začleňuje

102 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s 124.

103 POLLAN, M., Druhá příroda, n KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s 124.

– soucítí s ní, vmýšlí se do ní – je nedílnou součástí přírodního celku a ten je součástí jeho samotného. Mimo jiné se hlubinné ekologické směry zabývají kritikou lidské antropocentrické civilizace a špatných základů (tedy kultury člověka), na nichž je postavena.¹⁰⁴

Oproti tomu Etika zahrady by měla poskytovat alternativu v podobě etických směrnic pro soužití člověka a přírody žijících pospolu. Tento koncept by měl nabízet principy aplikovatelné nikoliv celosvětově, nýbrž konkrétně na rozličné lokality zemí ČR v daných geografických a historických kontextech.

V následující části práce bude věnována pozornost praktické aplikaci ekologicko-etických principů či východisek, která, rozdělená do 10 bodů, navrhuje M. Pollan. V rámci této práce je jeho návrh shrnut do osmi principů, přičemž čtyři principy obsahově blízké a v praxi se překrývající, jsou v ekologicko-etickém konceptu Etika zahrady pro lepší srozumitelnost a ucelenost zahrnuty vždy jen pod dva názvy, aniž by tím byl jejich význam pozměněn. V příkladech aplikace principů Etiky zahrady do ekologicko-etické praxe bude odkazováno na autory pojednávající o způsobech řešení soudobých konkrétních ekologických problémů na našem území nebo o situacích majících praktické dopady na praxi v naší republice.

Jedná se o tyto principy:

- 3.2.1 Respektování „genia loci“
- 3.2.2 Nezasťiraný antropocentrismus
- 3.2.3 Úctyplná kultivace a rekultivace spontánní přírody
- 3.2.4 Akceptace ambivalentní povahy přírody
- 3.2.5 Legitimní spor s přírodou
- 3.2.6 Adekvátní zásahy do přírody
- 3.2.7 Myslet jako příroda – soulad přírodních procesů s cíli člověka
- 3.2.8 Kultura jako pramen poznání i nástroj kultivace přírody

104 Srov. NAESS, A., *Ekologie, pospolitost a životní styl*, Tulčák: Abies, 1993, s. 17.

3.2.1 RESPEKTOVÁNÍ „GENIA LOCI“

„Etika zahrady by mohla začít slavným doporučením Alexandra Popea: Ve všem se rad' s geniem loci.“¹⁰⁵

První princip Etiky zahrady se snaží vytvořit etický teoretický podklad, v praxi aplikovatelný vždy na konkrétní lokalitu, v níž probíhá nebo má proběhnout zásah ze strany člověka do přírodního ekosystému, ať už se jedná o ekosystém prvotní, nebo druhotně vzniklý. Smysl respektování „genia loci“ spočívá v udržení stávající ekologické rovnováhy v konkrétní lokalitě, případně v opětovném znovu-získání rovnováhy daného ekosystému. V souladu s tímto principem souvisí i zachování estetické hodnoty dané lokality.

Je-li nasloucháno tzv. „geniu loci“, čili „duchu místa“, dozvídáme se řešení odpovídající konkrétnímu místu i době. Na rozdíl od přístupů, které nechávají z principu přednost samorostlé přírodě, nenabízí Etika zahrady univerzální odpověď na to, co, kde a v jaký čas je správné udělat či neudělat. Je to její přednost i slabina, že nechává člověka tázat se po adekvátním řešení vždy znovu a znovu. Pro etiku zahrady neexistuje odpověď nezávisle na lokálním krajinném a historickém kontextu. To, co se jeví jako vhodné pro Amazonský deštný prales, nemusí být aplikovatelné na situaci Národního parku Šumava. Historický kontext každého z míst nám napoví, jak postupovat. Je nutné za každou cenu ochraňovat současné monokulturní smrkové porosty na svazích kopců NP Šumava, přestože tyto nejsou původním rostlinným druhem? Kalamita lýkožrouta smrkového, která NP Šumava nejen mediálně proslavila, by nejspíš ani nenastala, kdyby nebyly porosty NP tvořené z člověkem uměle vysazených nížinných smrků, které v horských podmínkách hůře prospívají a jsou tím spíše napadnutelné. Původní lesní vegetace, z níž se zachovalo ne mnoho, byla tvořena jedlemi, buky, horskými smrky, javory a jilmy, v závislosti na nadmořské výšce. V takovémto pestrém společenství by bylo pravděpodobné, že příroda NP Šumava v boji s lýkožroutem obstojí.^{106 107} Jestliže však člověk ponechá přírodě „volnou ruku“ i tam, kde již dříve sám zasahoval (např. výsadbou smrkové monokultury či úpravou říčních koryt) a těmito svými zásahy její „ruku

105 POLLAN, M., Druhá příroda, n KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 125.

106 viz Národní park Šumava, online [2015-04-17] <http://www.npsumava.cz/cz/1280/sekce/prirozena-lesni-vegetace/>

107 viz Šumavský les, online [2015-05-07], <http://www.svazobci.sumavanet.cz/svazobci/les.asp>

nalomil“, lze sotva očekávat, že si příroda prohlášená v nedávné době za národní park či „prales“ sama poradí. Výše jmenované oblasti na území NP Šumava ve skutečnosti již dávno nejsou neporušenou přírodou ani „pralesem“, tedy ani nedisponují jejími autoregulačními mechanismy, a jsou tedy částečně odkázány na intervenci ze strany člověka.

Respektování genia loci je užitečným etickým principem nejen v případě volby vhodných druhů pro rekultivaci konkrétního biotopu, ale také tehdy, je-li předmětem ochrany oblast či jednotlivý prvek mající estetickou nebo historicko-kulturní hodnotu zakládající se na součinnosti člověka s přírodou. Tímto principem se jako dotčený orgán státní správy řídí Správa Krkonošského národního parku (dále jen KRNAP) při vydávání závazných stanovisek významných pro rozhodování stavebních úřadů o nových stavbách na území KRNAP:

„Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činností snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umístování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny a na harmonické měřítko a vztahy v krajině.“¹⁰⁸

Dalším příkladem respektování genia loci v situacích, kdy je nutná opakovaná lidská intervence, jsou různá vodní díla vzniklá v minulosti součinností kultury člověka a přírody za dob, kdy neexistovaly na území ČR národní parky ani jiná chráněná území. Za všechny lze jmenovat třeboňské rybníky nebo plavební kanál, dříve nazývaný krumlovsko-vídeňský, nyní známý jako Schwarzenberský, vybudovaný na území pralesa porůstajícího před více než dvěma sty lety jižní Šumavu.¹⁰⁹ Nikdo neuvažuje tyto kulturně-přírodní ekosystémy zrušit a „srovnat se zemí jako nevhodné prvky divočiny“¹¹⁰, protože „genius loci“ mu napoví, že se výše zmíněná kulturně-přírodní díla stala součástí nově vzniklého ekosystému, který – jak by zde řekl M. Pollan – je nyní člověkem spravovanou zahradou.

Závěrem k tomuto krátkému pojednání o prvním principu Etiky zahrady je možno uvést jiný příklad jeho nerespektování, a to z minulosti na území Šumavy:

108 Správa KRNAP, Stavební činnost, online [2015-04-17] <http://www.krn timer.cz/stavebni-cinnost/>

109 viz Setkání s tradicí na Schwarzenberském plavebním kanálu, online [2015-04-17] <http://www.schw-kan.com/>

110 Srov. MARTAN, P., *Šumava – krajina živitelka*, s. 52.

„A. Leopold při návštěvě Šumavy v. r. 1935: "V celé střední Evropě neznám jinou krajinu, jež by byla tak krásná, ekologicky tak bohatá, tak mnohotvárná a tak zajímavá." Všiml si nicméně místní "smrkománie" ("*spruce mania*") a "nadšení pro nepotřebnou geometričnost krajiny, jež by sloužila ke cti každému kubistovi."¹¹¹

3.2.2 NEZASTÍRANÝ ANTROPOCENTRISMUS

„»Zahrada« se může zdát beznadějně antropocentrickou koncepcí, ale pravděpodobně je jednou z těch, které nelze pominout.¹¹²

„...není přirozené chovat se neloajálně k vlastnímu druhu.¹¹³

Uvádět tento princip do praxe, znamená poměřovat svět lidskými měřítky a zohledňovat především zájmy a potřeby člověka. To jsou charakteristické rysy pohledu na svět, který stává člověka do středu vesmíru, a je proto nazván antropocentrismem (z řeckého *anthrōpos* – člověk a latinského *centrum* – střed). Antropocentrické pojetí etiky zde charakterizují za pomoci již dříve citovaného českého filosofa a antropologa J. Sokola a dalšího českého filosofa, teologa a bioetika P. Ondoka, u nichž je zřejmé obdobné antropocentrické nahlížení na svět. Za antropocentrický náhled lze podle nich označit takový náhled, kde je objektem etické povinnosti člověk, buďto jako jedinec, nebo jako celá společnost. Za objekt etické povinnosti však není považován mimolidský svět. Hodnoty a jejich hierarchie jsou odvozeny právě ze vztahu k člověku a jeho potřebám, což je typické zejména pro západní myšlení. „Dobré“ je to, co je dobré pro člověka a „špatné“ je to, co je pro člověka škodlivé. Antropocentrismus má sice své extrémně radikální verze a často je tento postoj ke světu kriticky nahlížen jakožto příčina bezohledného a sebestředného lidského jednání, má však také řadu umírněných verzí. Umírněné varianty antropocentrismu sice oddělují člověka od

111 NOVOTNÝ, D., Ekofilosofové: Aldo Leopold , online [2015-05-07]

<http://poznamkypodcarou.blogspot.cz/2010/08/ekofilosofove-aldo-leopold.html>

112 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 126.

113 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 126.

přírody, ale spatřují morální závazek člověka nejen vůči lidským hodnotám, ale i vůči hodnotám, které se nacházejí přímo v přírodě.^{114 115}

Následující řádky pojednávají o tom, v čem vlastně spočívají praktické záludnosti „člověkostřednosti“:

V pásu zeleně na kraji měst často spatřujeme jen neužitečné křoví, v pampeliškách prodírajících se spárami chodníčku vidíme plevel, a naopak v kultivovaném ovocném sadu rozpoznáváme tu „dobrou matku přírodu“, která nás živí, nebo v parku bezpečný kousek přírody ideální na procházky s dětmi nebo se psy. K zalesněným kopcům za městem nebo ke chráněným územím pak vzhlížíme, jako by byly čímsi posvátným a brojíme proti těm, kdo přímo na pozadí té „nespoutané“ krásy vytvářejí kulturní krajinu. Člověk se obává, že nebude mít kam jezdit odpočívat, obdivovat přírodní krásy případně kde pěstovat různé sporty, když jiní „bezohledně“ kácují, dolují, zavodňují, odvodňují, osidlují, zkrátka kultivují krajinu, čímž „drancují přírodu“? Tento postoj k přírodě je veskrze antropocentrický, protože zájem chránit přírodu je zde motivován snahou chránit především životní prostředí člověka se všemi výhodami pro něj, ovšem bez nesení souvisejících rizik a nepohodlí.

Ještě více zřejmým příkladem dodržování antropocentrického principu v praxi jsou deštné pralesy: člověk si nepřikáže omezit jejich kácení proto, že by především vnímal jejich inherentní hodnotu, nýbrž proto, že jsou uznávanými „plícemi světa“ a produkují kyslík, nebo také proto, že jsou zdrojem dosud neznámých druhů rostlin a živočichů, které by potenciálně mohly být člověku přínosné (k výrobě léčiv atd.). Abychom se přidrželi praktických příkladů na našem území, je možno zmínit Šumavu nazývanou „plícemi Evropy“, kde se v uplynulých letech jednalo o možných důsledcích kácení či nekácení oblastí zasažených lýkožroutem. I zde se jednalo především o důsledky pro člověka (např. jedním z úkolů NP je zprostředkovat člověku poznání přírody a jejích zákonitostí¹¹⁶).

Předchozí odstavce představují zdánlivě rozdílné pohledy na přírodu, nicméně mají nejméně jedno společné – totiž antropocentrismus a utilitaristické hledisko. Člověk hodnotí přírodu podle zdrojů, které jsou mu užitečné, nebo podle toho, zda ho příroda nějak ohrožuje (její nevyzpytatelnost, nemoci). Touží-li po uhlazené zahrádce a bezpečných výletech do divočiny, vadí mu naopak, že si mimolidská příroda dovolí prosadit něco svého, např. když dochází ke střetu člověka s jemu nesympatickými druhy organismů v podobě škůdců¹¹⁷ a nemocí.

114 Srov. ONDOK, J., P., *Člověk a příroda – hledání etického vztahu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, s. 22-23

115 Srov. SOKOL, J., *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, s. 271

116 viz Národní park Šumava, online [2014-11-06], <http://www.npsumava.cz/cz/1008/sekce/priroda/>

117 „škůdce“ je pojem označující druh organismu škodící zejména člověku – tedy opět typický příklad antropocentrismu

Mnohé ekonomické teorie učí pohlížet na mimolidskou přírodu „barbarsky“ jako na „substrát bez ceny“ (např. květina má hodnotu až v květinářství, a to rovnající se nákladům na utržení a transport). Ovšem stejné barbarství je lidskému světu hodnotu odepřít a vidět ji pouze ve světě hvozdů se zubry a vlky.¹¹⁸

M. Pollan se antropocentrickému pohledu na přírodu nebrání. Tento způsob nahlížení na svět považuje vzhledem k vzájemnému prorůstání kultury a přírody jako v současnosti jediný možný. Většina metaforických variant pro označení přírody má v pozadí znatelný antropocentrický pohled na svět (např. „divočina“, „Gaia“, „matka příroda“, „životní prostředí“). Podle M. Pollana jsou výše zmíněné metafory vlastně jen určitou alternativou metafory zahrady, tedy opět směsí lidské kultury a toho, co je označováno jako mimolidský svět, ať už je to cokoliv. Východiskem jeho antropocentrického pohledu na svět je, že svět, a tedy i přírodu, zakouší člověk nutně empiricky, tedy právě skrze své smysly a zkušenosti. Vnímat přírodu nezprostředkovaně (tedy bez použití lidských smyslů a zkušeností) není pravděpodobně ani možné. Právě tak interpretace jejích vlastností (dobrá příroda, krutá příroda, příroda hodná ochrany) jsou charakteristické pro lidské myšlení.¹¹⁹ Fakt, že přírodu člověk zakouší jedině skrze sebe sama, je pro přírodu značně znevýhodňující. Člověk-zahradník má vzhledem k době trvání rodu *Homo sapiens* na této planetě pouze limitované historické zkušenosti s konkrétními územími, také sotva kdy měl potřebu nebo možnost zabývat se všemi druhy organismů kolem sebe, potažmo jejich osudy. Jeho možnosti jsou omezené, tedy jeho jednání vůči přírodě je omezeno. Člověk je sice jediným tvorem, který je schopen zpochybnit sebe sama, avšak radikální sebenenávist vedoucí k sebezničení je v živém světě něco tak neobvyklého, že nelze očekávat, že by člověk v zájmu prvotní, nedotčené přírody zcela odložil sám sebe a nebojoval o své místo pod sluncem.¹²⁰ Člověk (jakožto zahradník) není v praxi zatížen metafyzickými úvahami o pravdivosti svého nazírání na člověka a na přírodu, ale je přirozeně loajální ke svému vlastnímu biologickému druhu a jeho strategií přežití je přetvářet své okolí (čímž vytváří kulturu).¹²¹

Možná, až když filosofie ocení přírodní a zároveň i kulturní povahu člověka, bude moci i širší veřejnosti srozumitelně sdělit, že kultura člověka sice není ve vztahu k živé přírodě významnější ani nadřazenější, ale že je i přes to člověk dostatečně výjimečný. „Jako jediný nepřírodně tvořivý živočich vnutil přírodě kulturu, rozdělil přirozené bytí na přírodu a kulturu a prosadil se jako druhý

118 viz KOMÁREK, S., *Příroda a kultura*, s. 5, online [2014-11-06],

http://auc.cz/ipb/youthclub2/lak/prezentace/2013/pred_stred-Komarek%20Priroda%20a%20kultura.pdf

119 Srov. POLLAN, M., *Druhá příroda*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.126.

120 viz KOMÁREK, S., *Příroda a kultura*, s. 5, online [2014-11-06],

http://auc.cz/ipb/youthclub2/lak/prezentace/2013/pred_stred-Komarek%20Priroda%20a%20kultura.pdf

121 Srov. POLLAN, M., *Druhá příroda*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.126.

pozemský tvůrce...“.¹²² Má sice výjimečné postavení díky svým duchovním, racionálním i tvůrčím schopnostem, ale zároveň si uvědomuje, že je přírodou ovlivňován a iniciován k činnosti právě kvůli jejím vlastním kvalitám, na něm zcela nezávislým.¹²³

Pro ekologicko-etický koncept Etika zahrady je tedy charakteristické nahlížení světa (a přírody) člověkem nutně antropocentrickou optikou a metafora zahradníka pečujícího o zahradu je jedním z příhodných pojmenování tvořivé role člověka na Zemi.

3.2.3 ÚCTYPLNÁ KULTIVACE A REKULTIVACE SPONTÁNNÍ PŘÍRODY

„Zahradník kultivuje přírodní spontánnost, ale činí tak opatrně a ohleduplně, s úctou k jejím tajemstvím.“¹²⁴

Tímto principem M. Pollan nepřímo navazuje na průkopníka „ekologické rekonstrukce“ z třicátých let, A. Leopolda. Leopold, který byl kromě jiného také krajinným ekologem, se společně se svými následovníky pokusil rekultivovat původní prérijní travnaté porosty v oblasti, kterou svou činností člověk poznamenal. K tomuto úsilí je vedlo přesvědčení, že se patří přírodu nejen chránit, ale také tam, kde je již nevhodnými zásahy člověka poškozena nebo oslabena, je třeba ji posilovat, aby se mohla obnovit, případně, je-li to nutné, aktivně jí s obnovou napomoci. Leopold proces napomáhání k obnově přírody nazývá „ekologickou rekonstrukcí“ nebo též „ekologickým restaurátorstvím“. Leopold i Pollan, který z jeho myšlenek čerpá, doporučují jako nástroj pro „ekologickou rekonstrukci“ v případě poškozených či oslabených ekosystémů, pokusit se aktivně napodobovat spontánní přírodní obnovné procesy. Poukazují na roli požárů, které, ač se jim člověk snaží zabraňovat, paradoxně napomáhají přirozené rekultivaci porostů.¹²⁵

A. Leopold cituje ze vzpomínek J. Muira, že bez požárů by nebylo žádných prérií, ale všude jen země pokrytá hustým lesem. Dokládá to jednotným stářím stromů na území bývalých prérií. Nejstarší pocházejí z doby příchodu prvních osadníků, kteří zoráním prerie zabránili požárům, aby

122 ŠMAJS, J., K problému člověka, In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I., *Etika, ekonomika a příroda*, s. 30-34.

123 Srov. ONDOK, J.,P., *Člověk a příroda – hledání etického vztahu*, s. 24-25.

124 POLLAN, M., *Druhá příroda*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 126.

125 Srov. POLLAN, M., *Druhá příroda*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 130-131.

se šířily.¹²⁶ Nevědomky tak člověk zabránil přírodnímu obnovnému procesu a zcela změnil tvář krajiny i původní ekosytémy.

Pozoruhodné, že analogické metody kultivace mají v různých končinách různý efekt v závislosti na tom, jaké bylo původní prostředí, tedy k jaké došlo souhře člověka a přírody. Někde se osvědčilo vypásání travních porostů dobyt看em, protože v dané lokalitě přežily odolné druhy travin, jinde kultivace vypásáním přinesla zkázu, protože tím došlo k redukci odolných druhů travin a postupně převládly druhy, které mění ráz krajiny v nehostinnou pustinu.¹²⁷

Geograficky nám bližším příkladem aplikace etiky zahrady na našem území, je NP Šumava, kde se v uplynulých letech odehrával spor ohledně zvládnutí kůrovcové kalamity, která měla na svědomí stovky, možná tisíce hektarů horských smrčín. Problému kůrovcové kalamity na Šumavě se věnovala řada autorů různých odborností (z kruhů ekologů, lesníků i politiků), z nichž na některé je níže v textu odkazováno. Při hledání řešení, které my napomohlo zastavení kalamity působené kůrovci a následné obnově lesa, se objevovaly návrhy, které lze rozdělit přibližně na dva tábory. Podle Mrkvy se zde mísily dvě koncepce, z nichž jedna je striktně ochránářská a považuje lýkožrouta za přirozený autoregulační mechanismus ekosystému a vítr působící polomy za „porodníka“ nového lesa, zatímco druhá, kterou Mrkva nazývá „lesnickou“, usiluje o omezení působení kůrovce za pomoci intervence člověka.¹²⁸

P. Martan se (podobně jako Mrkva) zabývá otázkou ochrany člověkem poznamenané Šumavy a odkazuje na studii Michiganské university, podle které se od roku 1987 celosvětově prodloužila roční růstová perioda stromů (rychleji přirůstají). V důsledku nárůstu průměrných ročních teplot a nárůstu množství živin obsažených v ovzduší či srážkách, rostou stromy rychleji, jsou křehčí a náchylnější k polomům, vývrátům a lýkožroutům, potažmo celý ekosystém ztrácí stabilitu. Jestliže člověk emisemi zatíží ovzduší, vodu nebo půdu, a pak prohlásí, že si má příroda pomoci sama, jedná nemorálně. Jako řešení pro Šumavský národní park navrhuje Martan citlivou rekultivaci spontánní přírody: obnovu lesa pomocí *člověkem řízeného a diferencovaného rozpadu* napadené smrkové monokultury. Pod „*řízeným diferencovaným rozpadem*“ míní Martan takový způsob rekultivace, kdy jsou asanační těžbou z lesa odstraňovány stromy napadené kůrovcem tak, aby se předcházelo neřízenému napadení, následnému usychání a vzniku holin. Diferencovaným zasahováním má šanci vzniknout les smíšený (kromě smrků v nižších polohách porost se zastoupením jedlí, buků, jeřábů, javorů klenů, jilmů) s vyrovnaným zastoupením všech vývojových etap zahrnující: semenáčky pod vzrostlým lesem, stromky, odrostky, mláží, tyčovinu, kmenovinu,

126 Srov. LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, s. 57-58.

127 Srov. LEOPOLD, A., *Etika země*, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s. 38.

128 viz MRKVA, Kůrovec na Šumavě: příčiny, důsledky, jak dál In *Veronica*, 1/1997 online [2015-05-15] <http://industry.biomed.cas.cz/kamil/sumava/journ/mrkva2.php>

přestárlé a suché stromy. „Jsou-li nyní smrčiny náchylné k velkoplošné kůrovcové kalamitě, musí jim v tom oslabení pomoci člověk. Musí jim pomoci už proto, že to on přispěl a přispívá k jejich oslabení.“¹²⁹ Jestliže člověk nejprve těžbou porušil křehkou prvotní rovnováhu (např. v 18. stol. byly vlivem vypásání a rozvoje sklářství na Šumavě mýceny zejména buky a jiné původní dřeviny), poté ovlivnil druhovou skladbu lesních porostů (v 19. stol. na Šumavě proběhla umělá rekultivace, avšak vysazovanou dřevinou byl smrk), a pak rozhodl v případě některých území, že budou tzv. „bezzásahová“ (v r. 1963 vyhlášena CHKO Šumava a 20. března 1991 vyhlášen NP Šumava), tedy vše ve stanoveném rozsahu bude zcela ponecháno přírodním procesům, svou neintervencí napomohl k nepřiměřenému velkoplošnému rozpadu.^{130 131}

„Považuje se za možné ponechat jednotlivé souše (suché stromy) nebo skupiny souší do výměry asi 2 max 3 arů, které by zahrnovaly, podle věku porostu, ne více než 10-15 souší“.¹³² Při kácení asanační těžbou ubude asi 10m zelených vzrostlých stromů ročně, kdežto při ponechání napadeného lesa bez zásahu kácením je to 60-120m ročně.¹³³ Martan, opíraje se o Vládní nařízení z roku 1997 o Národním parku Bavorský les v sousedním Německu, doporučuje dotvářet citlivým kácením strukturu lesa tak, aby se mohl sám diferencovat na skupiny zelených i suchých stromů různého stáří od 1 roku do 200 let, a nedovolit rozsáhlé monokulturní smrčiny stejného věku i fáze obnovy, které by pravděpodobně vznikly, kdyby byl les ponechán *plošnému samovolnému rozpadu*, což je jedna z navrhaných a v praxi uplatňovaných alternativ pro obnovu horských smrčín. Hrozilo by, že příští generace stromů, vzniklá pod suchými kmeny čnicími k nebi, by byla stejné druhové skladby i stáří, navíc opět náchylná k polomům a epidemiím lýkožroutů.¹³⁴

Z výše uvedeného je čtenáři zřejmé, že přístup analogický principu úctyplné kultivace nebo rekultivace přírody, jak jej navrhuje M. Pollan, má své praktické zastánce i mezi lesními hospodáři na území ČR. Je možné jej tedy aplikovat i na zvláště chráněná území ČR, kterým podle platné české legislativy¹³⁵ přísluší ochranné podmínky odpovídající úrovni národního parku.

129 MARTAN, P., *Šumava – krajina živelka*, Praha: Fortuna, 2009, s. 29.

130 viz Národní park Šumava, Kulturně-historické zvláštnosti, online [2015-05-18]

http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=kultura&site=NP_sumava_cz

131 viz NP Šumava, Historie ochrany přírody, online [2015-05-18] http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=historie_ochrany&site=NP_sumava_cz

132 viz MRKVA, Je nutno intervenovat proti škůdcům na ZCHÚ? In *Lesnická práce*, č. 5/97 In MARTAN, P., *Šumava – krajina živelka*, 2009, s. 30.

133 Srov. P. Martan odkazuje na výzkum v NP na Březníku In MARTAN, P., 2009, s. 30.

134 Srov. MARTAN, P., *Šumava – krajina živelka*, 2009, s. 31.

135 viz Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny z 19. 2. 1992, online [2015-07-22]

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-114#p4-2>

3.2.4 AKCEPTACE AMBIVALENTNÍ POVAHY PŘÍRODY

„Co by mohlo být přírodnějšího, než bouře a sucha a pohromy, jež přinášejí zkázu...? Zahradník nemůže nikdy úplně zapomenout na vratkou stoličku pod nohama ... naučil se žít s jejími (*přírody*) protiklady – že není ani vždy dobrá, ani vždy zlá, že nám stejně často dává, jako bere.“¹³⁶

M. Pollan si všímá, že teprve od 19. století, vlivem romantismu a industrialismu, dochází ke změně vnímání přírody. Troufá si předpovídat, že dojde-li ke klimatickým změnám, může „romantizující nálada“ přejít ve vystřízlivění, kdy člověk opět pozná, že příroda není jen křehká, panenská nebo člověkem podmaněná, ale také nezdolná, nebezpečná a mnohdy nevypočitatelná. Pak by, jak říká, byl romantismus vyskytující se v současné společnosti zpětně hodnocen jako „historická anomálie“, jako „chvilkové selhání soudnosti“ lidstva. Pollan všechny zahradníky-ekology prostřednictvím tohoto dalšího principu Etiky zahrady nabádá, aby nepodléhali romantické představě. Provinili by se tím proti vlastnímu druhu, nevyzpytatelná příroda byla lhostejná k objevení člověka a je lhostejná i k jeho dalšímu přežití.¹³⁷

Ačkoliv má člověk tendenci přírodu personifikovat a přičítat jí lidské vlastnosti, je třeba nezapomínat, že z jeho strany se jedná o určitou formu antropomorfní projekce (sklon přisuzovat přírodě lidské vlastnosti). Přesto se nepodaří ani v této práci antropomorfismům vyhnout.

Jako ke všemu, co je pro člověka silným zdrojem emocí, je jeho postoj k divoké přírodě ambivalentní. Biolog, filosof a spisovatel S. Komárek připomíná ambivalenci ve vztahu k archetypům, které již dříve popsal C.G. Jung.

„Lidské vnímání přírody má určité vrozené obrazy a kategorie spojené s velkým emocionálním nábojem, jimiž mnohost živých organismů chápe... Tyto archetypální kategorie nejsou ... samozřejmě eticky, esteticky ani symbolicky neutrální, právě naopak. Je ovšem třeba pomyslit, že vztah k archetypům je vždy ambivalentně podvojný...“¹³⁸

136 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.127.

137 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.1267.

138 KOMÁREK, S., *Ochlupení bližní – zvířata v kulturních kontextech*, Praha: Academia, 2012, s. 17-18.

Typickým archetypálním zvířetem je například lev – na jednu stranu je vnímán jako vznešená královská šelma oplývající velkomyslností a silou, na druhou stranu jako nebezpečná, lidožravá bestie.

Představa ráje coby divočiny nebo pralesa plného zvířat je tu snad už od dob, kdy je zmiňován Eden, biblická zahrada, první domov člověka. Eden je jakousi zahradou, která má své hranice obkličující území, kde platí určitá pravidla. „Tam venku“ se pak rozprostírá ten nehostinný kraj, který je pro člověka tvrdým místem pro život. Uvnitř zahrady, tedy oné neporušené přírody žijí zvířata, která si nejsou vědoma sama sebe, nehřeší, protože ani nemohou. To jen člověk dojde k poznání dobrého a zlého (v mýtu o stvoření okusí ze stromu poznání), v důsledku padá jakási bariéra mezi „rajskou zahradou“ a vnější „divočinou“ a člověk vidí kolem sebe svět jak zlý, tak dobrý – tedy ambivalentní. Není to tedy dáno povahou světa, ale optikou, jakou se člověk na přírodu a na svět dívá. Příroda je tak spíše zrcadlem lidem, než-li knihou faktů.¹³⁹

Stav přírody odráží smýšlení ve společnosti. Pro vyhubení¹⁴⁰ (popř. radikální snížení) populace „zlých“ velkých šelem, k němuž došlo v průběhu 18. a 19. století na našem území, nebylo nalezeno jednoznačné vysvětlení. Známými důvody k hubení šelem, jako jsou medvěd hnědý, vlk obecný nebo rys ostrovid, jsou predační tlak těchto šelem na domácí zvířata, potravní konkurence člověku, obava člověka o vlastní bezpečnost a potřeba člověka měnit a přizpůsobovat své prostředí (tedy kácet lesy nebo vysazovat smrkové monokultury). Tento postoj k volně žijícím velkým šelmám podtrhuje například lovecký řád Josefa II., který se tvrdě stavěl proti nim a „povolil jejich hubení každému a kdekoliv“.¹⁴¹

Jedním z méně známých důvodů může být člověková projekce negativních vlastností do těchto zvířat, k níž docházelo s nástupem pastevectví a chovu domácího dobytka, který byl pro velké šelmy snazší kořistí než volně žijící zvěř. Ve střední Evropě i na území dnešní ČR byla nevděčná role přisuzována zejména vlkům. Negativní stereotyp byl mnohým vštěpován už od dětství formou pověstí a pohádek, nyní bývá podporován filmy, reklamou či reportážemi v různých médiích, podávajícími lidem obraz vlka jako krvelačné šelmy.¹⁴² Opačný efekt měla člověková interpretace volně žijící vysoké zvěře jako symbolu panenskosti nebo božské nevinnosti.¹⁴³ Zde se člověk naopak dopouštěl idealizace.

Protože v ekosystémech našich lesů zaujímal medvědi, vlci a rysi místa vrcholových predátorů, došlo spolu s jejich násilnou početní regulací (či dočasným vyhubením) k porušení

139 Srov. KOMÁREK, S., *Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech*, Praha: Academia, 2011, s. 13.

140 Dokud je návrat daného druhu do původní lokality možný, lze „vyhubení“ druhu chápat jako relativní.

141 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa – proč a jak chránit českou přírodu*, Praha: Dokořán, 2012, s. 142.

142 Srov. STÝBLO, P., *Ochrana velkých šelem v ČR*, Praha: Český svaz ochránců přírody, 2005, s. 72.

143 Např. Stará řecká báje „O strašné hydře a božské lani“ nebo legenda o sv. Hubertovi

přírodní rovnováhy.¹⁴⁴ V důsledku spojení obou antropomorfizujících stereotypů („zlá škodná šelma“ a „nevinná laň“) dochází k přemnožení vysoké spárkaté zvěře, která jednak nemá ve volné přírodě dostatek přirozených predátorů (vlci přirozeně provádí selekci slabých, zraněných a nemocných kusů), jednak je do přírody uměle vysazována a natolik dokrmována, že nedochází ani k přirozené regulaci populace vlivem nedostatku potravy v průběhu „hladových“ zim. Naopak: v některých oblastech „nevinná“ jelení, srnčí nebo mufloní zvěř páchá okusem škody na lesních porostech.¹⁴⁵ Vystává nutnost, aby člověk, který z ekosystému jeden článek odebral, nyní do situace intervenoval a sám se postavil do role těch, které dříve odsoudil jako „škodnou“ – do role predátora. Je nucen přehodnotit svou romantizující interpretaci přírody a svou roli v ní.

Ekologicko-etickou otázkou současné doby je, nakolik navracet „škodnou“, tedy původní velké šelmy do naší přírody. Protože vlci, rysové i medvědi vymizeli z naší krajiny nedávno, tedy během 18. a 19. století, nacházejí sami nebo za pomoci různých repatriačních programů znovu cestu zpět a obsazují volné niky a pozice v potravním řetězci (na Šumavě a navazujícím Bavorském lese je poměrně stálá populace rysa ostrovida). Reakce lidí na jejich návrat do české přírody je spíše ambivalentní.¹⁴⁶

Za všechny je možné uvést příchod rysa na Šumavu a vlka do Beskyd: zde je podle P. Stýbla patrné oživení konfliktu člověka a přírody. Veřejnost, která není vystavena (ani potenciálnímu) kontaktu s touto šelmou, návrat velkých šelem do české přírody snáze akceptovala. Chovatelé hospodářských zvířat, myslivci (tedy chovatelé zvěře) i obyvatelé oblastí, kde se velké šelmy mohou vyskytovat, neřídka podléhají mýtům o „nezřízené žravosti“ a nebezpečnosti těchto živočichů vůči člověku. Obávají se nekontrolovatelných ztrát, konkurenčního boje (zkušenosti s rysem jsou rozporuplné) a v neposlední řadě o vlastní bezpečnost. Paradoxně, právě medvěd, který může být člověku přímo nebezpečný, hraje v myslích lidí roli spíše dobráckého, neohrabaného zvířete a je jimi podceňován.¹⁴⁷

Lidé už nejsou v rámci české přírody připraveni na setkávání s něčím, co může představovat určité ohrožení. Hlavní překážkou stabilizace populace velkých šelem v české přírodě je především v lidech hluboce zakořeněný odpor a strach (tzv. „Karkulčin syndrom“), averze a špatná informovanost. Na druhou stranu, šelmám neprospívá ani opačný extrém: „...romantizující a za každých okolností pozitivní pohled veřejnosti na ně“.¹⁴⁸ Ten je jen důkazem stále hlubšího otržení obyvatel v České republice od přírody a jejích zákonitostí, jak uvádí Metodika Českého svazu ochránců přírody č. 32.

144 Srov. STÝBLO, P., *Ochrana velkých šelem v ČR*, s. 56.

145 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 141-142.

146 Srov. *Tamtéž*

147 Srov. STÝBLO, P., *Ochrana velkých šelem v ČR*, s. 73.

148 Srov. *Tamtéž* s. 72-74.

„Ideální stav pro naše šelmy by byl takový, kdyby je veřejnost ani nezbožňovala, ani nelikvidovala, nýbrž prostě jen tolerovala.“¹⁴⁹

Teprve až výzkumy a pozorování mohou objasnit, jaký má výskyt rysa skutečný vliv na lovecké, chovatelské a jiné aktivity člověka. Od toho bude odviset, nakolik silná populace rysa bude člověkem vyhodnocena pro dané území jako optimální.¹⁵⁰

Princip „akceptace ambivalentní povahy přírody“ v praxi může být realizován různými způsoby. Prevencí přechodu lidských obav směrem k ne právě férovému jednání v podobě nelegálních „pytláckých“ odstřelů, je zcela na místě neromantická argumentace z oblasti biologie a etologie těchto zvířat. Aby však nebyly hájeny jen zájmy velkých šelem na úkor člověka, je zapotřebí kromě právních nástrojů ochrany velkých šelem uplatnit v praxi i zákon zaručující lidem kompenzaci případných škod způsobených vlky, rysem, medvědem a dalšími.¹⁵¹ Takovýmto zákonem je zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy, v platném znění.^{152 153 154}

„Chcete žít podle přírody? Ach, vy ušlechtilí stoikové, jak šalebná jsou to slova! Představte si bytost, jako je příroda, bez míry rozhazovačnou, bez míry lhostejnou, bez záměrů a ohledů, bez slitování a spravedlnosti, plodnou a pustou a nejistou zároveň, představte si indiferenci samu jako moc – jak moc byste mohli podle této indiference žít? Žít – není to právě touha být jiný, než je tato příroda?“¹⁵⁵

Kdybychom si přírodu představili jako živou bytost se všemi jejími charakteristikami, je otázkou, zdali bychom s takovou chtěli žít či bydlet. Uvedeným citátem je vyjádřeno lidské rozčarování nad nezměnitelnou povahou přírody, a nad tím, jak je plná paradoxů.

Výše uvedený příklad aplikace principu „akceptace ambivalentní povahy přírody“ na přítomnosti velkých šelem na našem území, je pouze jedním z mnoha možných. M. Pollan konkrétně tímto principem apeluje na jistou opatrnost člověka a varuje před neuváženým odevzdáním se do

149 STÝBLO, P., *Ochrana velkých šelem v ČR*, s. 72-74.

150 viz Rysovi na stopě v národních parcích Bavorský les a NP Šumava, online [2015-07-07] <http://www.luchserleben.de/?lang=3>

151 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 142-143.

152 Podle platného zákona nárok na náhradu škody nevzniká mimo ty oblasti, kde se vlci, rysové nebo medvědi vyskytují běžně.

153 Předmětem náhrady škody podle § 4 zákona 115/2000 Sb. je i škoda na životě či zdraví fyzické osoby i škoda na psech sloužících ke hlídání dobytka.

154 viz Zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy z 5. 4. 2000 online [2015-05-17] <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-115#p1>

155 NIETZSCHE, F., In BARTOŠ, M., *O přírodě s láskou - eseje o vztahu lidí a přírody*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, s. 271.

konejšivé a zároveň drtivé náruče přírody, protože „(člověk - zahradník) byl příliš často svědkem toho, jak (příroda) ničí jeho vlastní plány.“¹⁵⁶ Pollan při aplikaci tohoto principu do praxe požaduje, aby člověk o přírodu dbal, a zároveň aby realizoval své přirozené cíle, protože ty nemusí být nutně ve vztahu k přírodě negativní. Staví na předpokladu určité odlišnosti člověka od přírody. Tato odlišnost je dána jeho schopností přírodu rozumově uchopovat, interpretovat ji a svým vědomým jednáním realizovat svůj vztah k ní.

3.2.5 LEGITIMNÍ SPOR S PŘÍRODOU

„Zahradník dokáže zdůvodnit, že je lépe udržovat spor s přírodou živý než usilovat o jednoznačné vítězství, které je jako cíl nebezpečné a pravděpodobně stejně nedosažitelné.“¹⁵⁷

Tento spor člověka s přírodou je sporem spíše na světové úrovni, protože zasáhl řadu států včetně naší republiky a dodnes nemá celá řada zemí vyřešeny otázky, jaké smí člověk použít „zbraně“ v boji s přírodou a zda má usilovat o vítězství nad ní nebo zachovat „remízu“. V minulosti se ukázalo jako jedno z nejzákladnějších znečištění užívání pesticidů, které člověk původně užil v boji s hmyzem roznášejícím nemoci (např. malárie v tropických zemích) nebo k potírání škůdců na zemědělských plodinách. Tyto insekticidy byly využívány v období od II. Světové války do 60. let 20. století, kdy Rachel Carsons upozornila veřejnost na známou sloučeninu DDT (dichlordifenyiltrichlorethan)¹⁵⁸ zjištěnou v potravních řetězcích i v oblastech daleko od místa, kde se DDT aplikoval. Do té doby bylo DDT považováno za pro člověka a mnoho dalších druhů poměrně neškodnou zbraň účinkující pouze na konkrétní skupinu organismů, jejíž koncentrace nemůže ostatní organismy ohrozit (rozpadá se v řádu několika hodin vlivem slunečního záření). Zdálo se, že člověk zas jednou dosáhl vítězství nad přírodou – nad šířením zákeřných škůdců i nad nebezpečnou chorobou přenášenou hmyzem. Po několika desetiletích člověk zakusil hořkou příchut' tohoto „vítězství“. DDT a jeho deriváty se hromadily v tělech živočichů, zejména hlodavců, kteří slouží jako potrava různým predátorům, z nichž nejvýše se nacházeli velcí draví ptáci. U těch pak

156 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.127.

157 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.127.

158 DDT je syntetický insekticid (pesticid) určený k hubení hmyzu.

byl pozorovatelný pokles stavů z důvodů nízké líhivosti (vejce pukala před vylihnutím díky slabé skořápce).¹⁵⁹ Kromě toho, že se DDT hromadil v tělech lovené zvěře, způsobil celkový úbytek dravců v krajině a další důsledky pro celý ekosystém, tedy i pro člověka. Docházelo k přemnožení druhů, jejichž stavy byly do té doby prostřednictvím dravců regulovány. V 70. letech 20. století napomohl hlas veřejnosti ve spojitosti s bojem o politickou moc¹⁶⁰ zamezit používání DDT v USA a Evropě a dnes je zakázáno ve většině zemí světa.¹⁶¹ Od doby prvního zákazu až dodnes se střídavě objevovaly spory o tom, zda DDT zcela zakázat, nebo zda přece jen nevyužít jeho jedinečných dezinfekčních účinků v boji proti hmyzu přenášejícímu malárii, která má „na svědomí“ ročně více než milion lidí. Stojí tak v opozici zájmy člověka v podobě zachráněných životů lidí ze subsaharské Afriky a zájem zachovat populace dravých ptáků a plazů, jejichž schopnost reprodukce je vlivem DDT do budoucna ohrožena, stejně jako nejsou dosud známé všechny další dopady praxe užívání DDT. Dodnes není zcela vyjasněno, nakolik je DDT škodlivou sloučeninou. Ministerstvo zemědělství v USA žádalo důkazy, avšak v roce 1970 mu byla kompetence regulovat užívání pesticidů odňata a připadla nové vládní agentuře pro životní prostředí EPA (Environment Protection Agency). Přestože tehdejší soud konstatoval nedostatečnost podkladů svědčících pro zákaz, ředitel EPA v roce 1972 rozhodl o tom, že je kdykoliv možné zrušení registrace DDT. Africký projekt WHO (World Health Organisation – Světová zdravotnická organizace) zaměřený na vymýcení malárie v roce 1969 předčasně skončil a postupně se od užití tohoto insekticidu upouštělo, protože i když nenastal výslovný zákaz, DDT celkově upadl v nemilost. Navzdory tomu se pomocí DDT podařilo zredukovat přenašeče malárie i počty nemocných, proto se v letech 2006-2008 z ryze pragmatických důvodů rozhodla WHO pro návrat k DDT, jehož aplikaci omezila jen na vnitřky budov.¹⁶² Sama WHO se dodnes na prospěšnosti či škodlivosti DDT vnitřně neshoduje. OSN (spolu s ochránci přírody) chce užívání tohoto pesticidu do roku 2020 zcela zamezit.¹⁶³

Spory ekologů s ochránci veřejného zdraví neustávají: stále znovu se obnovuje debata odpůrců a zastánců používání DDT podpíraná dalšími, novými poznatky. Jakoby za oponou tohoto děje trvá spor člověka s přírodou, který zůstává nerozhodnutý. Zvítězí-li v tomto konkrétním případě člověk a jeho zájmy, objeví se možná nečekané a nemilé důsledky v podobě rezistence vůči DDT u komárů rodu *Anopheles* (přenašeči malárie), nebo v podobě DDT nakumulovaného v tělech dalších živočichů, případně lidí. O něco šířeji vzato: jestliže bude malárie zcela vymýcena, může

159 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 38.

160 viz KREMLÍK, V., z 11. 1. 2014, Kolik milionů zemřelo na malárii kvůli zakazu DDT?, online [2015-07-19] <http://www.osel.cz/7394-kolik-milionu-zemrelo-na-malarii-kvuli-zakazu-ddt.html>

161 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 38.

162 viz KREMLÍK, V., z 11. 1. 2014, Kolik milionů zemřelo na malárii kvůli zakazu DDT?, online [2015-07-19] <http://www.osel.cz/7394-kolik-milionu-zemrelo-na-malarii-kvuli-zakazu-ddt.html>

163 Srov. PRECLÍK, P., Budou se Afrikou zase prohánět cisterny s DDT? z 28. 6. 2011, online [2015-07-19], <http://finmag.penize.cz/ekonomika/265500-budou-se-afrikou-zase-prohanet-cisterny-s-ddt>

v některých Afrických zemích dojít k přelidnění a následnému hladovění. Zvítězí-li příroda, bude její vítězství na vrub miliónů lidských životů, k čemuž bude ona sama lhostejná. Na příkladu iluzorního vítězství člověka nad přírodou (nad infekční nemocí) pomocí DDT je jasná a zřetelná preventivní opatrnost obsažená v principu „legitimní spor s přírodou“, který je součástí Pollanova ekologicko-etického konceptu Etika zahrady. Podle M. Pollana je pro člověka lépe boj s přírodou akceptovat, přírodě se nepodvolovat, zároveň však nesnažit se přírodu zcela přemoci, protože jednostranné vítězství je málo pravděpodobný, ba dokonce nebezpečný cíl.¹⁶⁴

3.2.6 ADEKVÁTNÍ ZÁSAHY DO PŘÍRODY

„Zahradník nepovažuje za zaručené, že lidský vliv na přírodu bude vždy negativní. ... Vždyť jeho zahradničení velmi zvýšilo rozmanitost a hojnost života na tomto kousku země. Vedle mnoha exotických druhů rostlin, které sem zavedl, zde rozkvetly populace savců a hmyzu a půda je obývána mnohem bohatším společenstvem mikrobů než dříve.“¹⁶⁵

Pollan v souladu a v návaznosti na ostatní principy svého konceptu Etiky zahrady podtrhuje roli člověka – zahradníka jakožto někoho, kdo nemusí přírodě nutně škodit, jak by mohly tvrdit jiné ekologicko-etické koncepty, ale naopak, kdo ji může pozdvihovat a zvelebovat. Nabízí ekologicko-etickou inspiraci poukázáním na příklady krajiny z Nové Anglie nebo venkova v Ille de France, na nichž ilustruje, že člověk–zahradník chápe sám sebe jako součást přírody. Stává se její součástí právě tehdy, když ji svou činností pozměňuje. Člověk-zahradník své představy realizuje takovým způsobem, že se stávají nedělitelnou součástí krajiny, zatímco on sám a jeho přítomnost v krajině (apriori ani dobrá, ani špatná) je jen jedním z nahodilých faktorů přispívajících k proměnám přírody.¹⁶⁶ Pro účely této práce bude princip „adekvátních zásahů do přírody“ aplikován na krajinu našeho území. Jako příklad dobré praxe v závěru kapitoly poslouží Třeboňská rybníční soustava.

Na našem území docházelo zejména ve druhé polovině 20. století k dlouhodobému civilizačnímu

164 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.127.

165 Srov. *Tamtéž*, s.129.

166 Srov. *Tamtéž*, s.128.

tlaku na přírodu a k podstatnému zjednodušení krajinné struktury. Docházelo ke slučování pozemků, k jejich unifikaci, k zaorávání mezí, odvodňování. To proto, aby zemědělská krajina, považovaná především za výrobní prostor, vyhovovala požadavkům na co nejvyšší produkci a nejsnazší obhospodařovatelnost člověkem. Remízky, stromoví, močály a prameniště byly z tohoto pohledu překážkou, jež musela být odstraněna.¹⁶⁷ Výsledkem však nebyla krajina krásná jako zahrada, ale intenzivně obhospodařovaná pustina, která stále víc postrádala biodiverzitu a stávala se zranitelnější. Z. Lipský o ní konstatuje, podobně jako M. Pollan, že spolu s měnicí se druhotnou strukturovaností krajiny musela nutně zaznamenávat změny i ekologická stabilita (přírodní rovnováha). Lipský vychází z interpretace historické zkušenosti s českou krajinou, že působením člověka došlo k destabilizaci, protože krajina pod antropickým nátlakem nejeví takovou druhovou pestrost (uměle vysazované či vysévané monokultury).¹⁶⁸ Panuje určitá nejednotnost názorů lesníků, zemědělců, krajinářů, biologů a ekologů v tom, jak by měla vypadat česká krajina, do jaké míry by měla být kulturní (zemědělská, lesnická). Kolektiv autorů-biologů zabývajících se ochranou české přírody upozorňuje, že neshody mohou pramenit i z postupného vývoje metod zabývajících se historií naší krajiny a vlivem lidské činnosti na českou přírodu. Dokonce určitý vliv na dnešní podobu Boubínského pralesa, který je často považován za pozůstatek původního lesa přirozeného charakteru, přiznávají člověku.¹⁶⁹ Pozměněný charakter krajiny mající ráz intenzivně obhospodařovaných zemědělských ploch a lesů, mezi nimiž jsou zřetelné ostré hranice (patrně dobře na leteckých snímcích), má své historické odůvodnění v nedávné minulosti, proto je nyní obtížné prosazovat postupy více citlivé k přírodě, a zároveň ponechávající člověku jeho tvůrčí roli.

Následující odstavec popisuje neadekvátní zásahy člověka do přírody, které mají za následek různé přírodní „pohromy“. Poté bude na jiném příkladu představena situace, kde se antropický zásah do přírody naopak ukázal pro člověka i přírodu přínosným.

V uplynulých 20 letech se na našem území opakovaně objevoval problém povodní. Povodně sice bezprostředně vznikají přívalovými srážkami, nicméně jejich příčiny jsou mnohem komplexnější povahy. Vznik povodní má souvislost právě se stavem krajiny, na jejíž podobu měl a má vliv člověk. Právě na příkladu povodní je patrné, že „jednotlivé dílčí změny v krajině ústí ve společný projev, který má rozsáhlé a přímé důsledky pro člověka“. Jinými slovy: kdo co zasévá, to také sklízí. Dokud byla krajina zalesněná, nedocházelo k odplavování hlíny v takové míře, takže koryta řek měla dno kamenité a břehy podemleté, podobné spíše horským potokům. Normální povodně ani ve dnešní době neohrožují stavení v horních částech povodí řek, kde mají řeky ještě původní typ

167 viz LIPSKÝ, Z., Změna struktury české venkovské krajiny In *Sborník ČGS* svazek 99, č. 4, 1994, online [2015-07-17] http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/downloads/2014/03/1994_99_4_Lipsky_Zmenastrukturyceske.pdf

168 viz *Tamtéž*.

169 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 109-110.

koryta. V dolních, nížinných částech povodí, kde jsou rozsáhlé oblasti odlesněné a přeměněné v lány polí nebo kde jsou plochy kolem řek zastavěné, má voda v případě přívalových dešťů nebyvalé ničivé dopady. Příčinu lze hledat v neadekvátních zásazích do přírody: člověk zabránil vodě, aby se v krajině přirozeně zdržovala.¹⁷⁰ Odlesnil velké plochy, odstranil remízky, vysušil mokřady, napřímil koryta řek, čímž zabránil vodě, aby pomalu protékala, kroutila se krajinou a vsakovala se do půdy. Na jednu stranu svými zásahy získal půdu, kterou může kulturně obhospodařovat, pokrýt strategicky zástavbou a pozemními komunikacemi, ale na druhou stranu vytvořil člověk zbraň, která se obrací proti němu. Ani výstavbu přehrad není možno považovat za zcela účinnou prevenci před povodněmi (to autoři připouštějí jen v případě menších povodní), protože jejich účel je hromadit vodu pitnou nebo určenou k zavlažování či k rekreaci. Přehrady zdržují vodu jen krátkodobě a pak, aby nedošlo k narušení hráze, musí být upuštěna dál. Jako historicky osvědčené řešení se jeví ponechání extenzivně obhospodařovaných (vypásaných či vysekávaných) nivních luk a lesů v okolí řek, jaké jsou na příklad na řece Moravě. Na základě údajů, které uvádí autoři Petříček a Prach a kolektiv,¹⁷¹ je možné porovnání schopnosti zdržovat vodu v krajině v případě umělých vodních nádrží a zachovalých mokřadů. Lze říci, že přírodní mokřady a nivy svou retenční schopností (schopnost zdržovat vodu) umělá vodní díla převyšují. Srovnatelná je v této schopnosti snad jen Třeboňská rybníční soustava.¹⁷²

Oproti výše uvedené, ne příliš zdařilé praxi, je na místě uvést jinou, úspěšnější, odpovídající principu „adekvátních zásahů do přírody“, který ustanovuje způsoby jednání člověka vůči přírodě:

Třeboňskou rybníční soustavu lze považovat za zdařilý příklad adekvátního zásahu člověka do přírody. Jedná se o umělé vodní nádrže určené nejen pro chov sladkovodních ryb. Rybníky mají svoji nezastupitelnou funkci rovněž při povodních a jejich stavbou došlo k odvodnění a celkovému zhodnocení jinak nehostinné a neobyvatelné mokřadní krajiny. Š. Husák ve svém příspěvku na konferenci v roce 2008 v Třeboni podotýká, že už ve 14. století císař a král Karel IV. doporučil zakládání rybníků, protože „zajišťují krajinnou rovnováhu zlepšováním vodní bilance pro okolní zemědělské plochy, a také pomáhají ochraňovat níže položená území proti povodním.“¹⁷³

Na rozdíl od postavení hráze a vytvoření umělé přehrad na toku řeky, lze (rovněž umělé) vytvoření rybníka v mokřadní lokalitě považovat za zásah do přírody, který je adekvátní, jelikož příroda tímto zásahem ze strany člověka, neutrpí, ale naopak získává i z hlediska biologického na hodnotě. Mokřady přírodní se přerodí v mokřady umělého původu (člověkem vytvořené), jimiž ve

170 Srov. KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 126.

171 Srov. PETŘÍČEK 1998, PRACH a kol. 2003, In KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa*, s. 127.

172 Srov. *Tamtéž*.

173 HUSÁK, Š., KVĚT, J., Chráněná rybníční území a metody hodnocení vlivů hospodaření na rybnících z hlediska zájmů ochrany přírody, In *Mokřady a voda v krajině*, Třeboň: Enki, o.p.s. Třeboň, 2008, s. 22.

své podstatě rybníky jsou.¹⁷⁴ Podle zákona 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny patří všechny rybníky mezi „významné krajinné prvky“.¹⁷⁵

Dnes je rozsáhlá rybníční soustava v Jižních Čechách souhrnně nazývána CHKO Třeboňsko a na jejím území se nacházejí rozličné ekosystémy: rašeliniště, louky, lesy, lužní lesy, rybníky, řeky a potoky. Tedy založením rybníka nebyla příroda v dané lokalitě ochuzena o žádný z původních ekosystémů, ba naopak, přibyly další, jiné. Pestrá škála ekosystémů představuje souhrn podmínek pro množství různých druhů organismů, tedy se vznikem nových ekosystémů došlo k několikanásobnému zvýšení biodiverzity oproti původnímu stavu. „Diverzitou druhů rostlin a živočichů a estetikou vegetační pokrývky dodávají místům, kde se (*rybníky*) vyskytují, charakter vzorové kulturní krajiny. Obsahují rovněž genofond druhů, potenciálně využitelných člověkem v budoucnosti.“¹⁷⁶

Provázanost rybníčních ekosystémů s existencí člověka se v praxi projevuje tím, že jejich udržování vyžaduje určitou dodatečnou energii poskytovanou člověkem. Každá změna v působení antropického faktoru se promítá do celkového koloběhu v rámci ekosystémů a jejich dílčích systémů, proto je nutné sledovat, monitorovat a usměrňovat jejich obhospodařování. Přestože u většiny rybníků je pro majitele důležitá produkční nebo vodohospodářská funkce, je zapotřebí po dohodě s nimi praktikovat nutná ochranná opatření vedoucí k sladění zájmů člověka a přírody, aby se tento adekvátní zásah do přírody nestal posléze zásahem neadekvátním. Primárně ochranný přístup pak je ustanoven u rybníků vyskytujících se na chráněných územích (NP, PP, PR) Většina z nich je majetkem státu, který má povinnost ochranná pravidla preferovat, a tam, kde jsou rybníky soukromým majetkem, je podle § 58 zákona 114/1992 o ochraně přírody a krajiny povinností státu s majiteli vyjednat ochranný orientované obhospodařování (i za cenu finančních kompenzací újmy, kterou majitel utrpí).^{177 178}

Na příkladu třeboňské soustavy rybníků byl v této kapitole ilustrován Pollanův princip „adekvátní zásahy do přírody“. Slovy jiných autorů zabývajících se praxí člověka v krajině se potvrzuje, co M. Pollan píše, totiž že člověk svou činností přímo a cíleně, ale i nepřímo a neplánovitě, formuje krajinu a podílí se tak na vzniku nových ekosystémů, z nichž některé se vyznačují dokonce větší biodiverzitou než ekosystémy původní.¹⁷⁹

174 Srov. PATTEN, WHIGHAM, In HUSÁK, Š., KVĚT, J., Chráněná rybníční území a metody hodnocení vlivů hospodaření na rybnících z hlediska zájmů ochrany přírody, In *Mokřady a voda v krajině*, s. 24.

175 viz § 4 odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny z 19. 2. 1992, online [2015-07-22]

<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-114#p4-2>

176 HUSÁK, Š., KVĚT, J., Chráněná rybníční území a metody hodnocení vlivů hospodaření na rybnících z hlediska zájmů ochrany přírody, In *Mokřady a voda v krajině*, s. 22.

177 Srov. *Tamtéž*, s. 23.

178 viz zákon 114/92 Sb. o ochraně přírody a krajiny

179 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.128.

3.2.7 MYSLET JAKO PŘÍRODA – SOULAD PŘÍRODNÍCH PROCESŮ S CÍLI ČLOVĚKA

„Zdá se, že nejlépe působíme na přírodu, když ji napodobujeme – když se učíme jak „myslí“ proudící voda, mrkev, mšice, borový les nebo kupa kompostu. ... Dobrý zahradník obyčejně odvozuje své metody, když už ne cíle, od přírody samé.“¹⁸⁰

Inspirován A. Leopoldem, se pokusil M. Pollan aplikovat Leopoldův výrok „myslet jako hora“ (thinking like a mountain) také na svou zahradu, odkud čerpal inspiraci při vytváření etických principů. Leopold došel k poznání, že jen ona, hora, která zde je dostatečně dlouho (déle než živé organismy), může objektivně a skrytě „rozumět“ všemu živému. Tento výrok je ve své podstatě bio-centrický – jeho autor pohlíží na vše živé jako na celek, který má v čase určitou dynamiku a vnitřní rovnováhu. „Myslet“ zde znamená procházet procesem poznávání, hledání a nacházení odpovědí či setrvalým studiem přírodních procesů napříč generacemi (protože nikdo zde není dostatečně dlouho, aby získal veškeré zkušenosti). Úkolem člověka–zahradníka je zaměřit pozornost na to, co, jak a kde nachází své uplatnění, jak příroda „funguje“. „Příroda je především pragmatická – stejně jako úspěšný zahradník.“¹⁸¹

Lidská praxe odvíjející se od tohoto principu Etiky zahrady by měla být co nejvíce analogická k přírodním procesům za využití rozpoznaných přírodních zákonitostí. Vždy může nastat situace, a také často nastává, kdy se člověku nabízí různé alternativy a je na něm, aby volil. Podle principu „myslet jako příroda“ by měl člověk jednat tak, aby své tužby a potřeby co nejvíce přiklonil k těm z alternativ, které se blíží přírodním procesům.¹⁸²

Seznámení s praktickou aplikací principu, kde se člověk – zahradník může rozhodnout přiklonit k alternativě nabízené přírodou, je úkolem následujících odstavců. Je obecně ekologicko-etickou otázkou, nakolik se má člověk řídit přírodními zákonitostmi v oblasti, kde je člověk ve velmi úzkém kontaktu s přírodou, tedy v oblasti chovu včel. Srovnáním obranných mechanismů proti moru vyvinutých u divokých, volně žijících včel a u včel chovaných člověkem bylo zjištěno, že u volně žijících včelstev existuje přirozený mechanismus, který již odedávna napomáhá včelám v přírodě

180 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.129.

181 *Tamtéž*, s.128.

182 Srov. *Tamtéž*, s.129.

udržet v rovnováze bilanci mezi infekčními chorobami či parazitózami a životaschopností včelích společenstev bez jakékoli intervence ze strany člověka. Poznatky poukazují především na význam přirozené prevence, než-li na možnosti léčby za pomoci medikace (v případě varroázy) nebo likvidace pálením včelstva i s příslušným zařízením (v případě napadení včelím morem), což je současná doporučovaná metoda.¹⁸³

Ochrannou metodou volně žijících včel je přitom vyrojít se a vyměnit tak infikované stanoviště za jiné, kde zatím stráví kontaminovaný med, který si s sebou přinesly, a vytvoří nový plod. Zmíněná metoda přirozené ochrany včelstev s sebou přináší poznatek o souvislosti reprodukční dynamiky původce moru s reprodukčním cyklem včel coby hostitelů.¹⁸⁴ U infikovaného včelstva, které však nejeví žádné příznaky, napomůže vyrojení k přirozenému ozdravení. Naopak, vyrojí-li se roj ze včelstva klinicky nemocného morem, vzniká podle výzkumů některých autorů větší pravděpodobnost úspěšného přenosu, podle jiných je pravděpodobnost přenosu moru na nový plod malá.¹⁸⁵

Dalo by se předpokládat, že v případě na jednom území a ve stejném čase se vyskytující populace včel domestikovaných i divoce žijících, přicházejících do vzájemného kontaktu, by byla pravděpodobná nákaza. Přesto se mor u volně žijící populace včel téměř nevykazuje. Jediný rozdíl, na který R. Linhart, V. Bičík a J. Vagera poukazují, je „lidský faktor“. Ze srovnání četnosti výskytu morové nákazy mezi divoce žijícími a člověkem chovaným včelami vyplývá předpoklad, že je to právě člověk, včelař, který „nevědomým nerespektováním přírodních procesů brání přirozenému průběhu ozdravných mechanismů včelstev“.¹⁸⁶ Člověk svými dobře míněnými intervencemi nutí včelstva k tomu, aby nepřirozeně setrvala na jednom místě (mimo jiné sem spadá i šlechtění včel s potlačenou schopností rojení) nebo používala více let stejné plásty (rámků s prefabrikovanými mezistěnami). V přírodě se včelstvo stěhuje cca dvakrát ročně na nový, panenský plást, kde plodí, zatímco ve starších plástech ponechává med – je tedy mnohem čistotnější, než včelstvo obhospodařované včelařem (ten ponechává včelstvo plodit v jednom díle rok, dva i více let).¹⁸⁷

V rámci této práce není možné věnovat prostor podrobnému popisu biologických mechanismů, které umožní přirozené ozdravení vyrojeného včelstva. Je zde však prostor konstatovat spolu s autory Linhartem, Bičíkem a Vagerou, že společný vývoj původce moru (bakterie *Paenibacillus*

183 Srov. LINHART, V., BIČÍK, J., VAGERA, J., Praktické využití přirozené dynamiky včelího díla při potlačování chorob a parazitóz včel a včelího plodu, 2009, online [2015-07-18] <http://www.szes.chrudim.cz/projekty/veda/clanek1/>

184 Srov. *Tamtéž*.

185 Srov. FRIES, I., LINDSTRÖM, A., In WOLFOVÁ, M. *Diplomová práce: Mor včelího plodu – možnosti prevence*, Olomouc: Katedra ekologie a životního prostředí PŘF UP v Olomouci, 2013. s. 26

186 viz LINHART, V., BIČÍK, J., VAGERA, J., Praktické využití přirozené dynamiky včelího díla při potlačování chorob a parazitóz včel a včelího plodu, 2009, online [2015-07-18] <http://www.szes.chrudim.cz/projekty/veda/clanek1/>

187 viz LINHART, V., BIČÍK, J., VAGERA, J., Praktické využití přirozené dynamiky včelího díla při potlačování chorob a parazitóz včel a včelího plodu, 2009, online [2015-07-18] <http://www.szes.chrudim.cz/projekty/veda/clanek1/>

larvae) a hostitele (včely medonosné) dovolil vyvinutí přirozených obranných mechanismů u hostitele, protože „pokud by tomu tak nebylo a původce moru by se množil efektivněji než se včelstva dokáží bránit, tak by včela jako druh již dávno vymřela“.¹⁸⁸ Jestliže by parazitující bakterie nerespektovala biologii hostitele a zničila by celou jeho populaci dřívě, než by se sama stačila reprodukovat, zahubila by sama sebe, protože jako parazit je svázána s reprodukcí svého hostitele. „Původce moru včelího plodu *Paenibacillus larvae* má tedy paradoxně stejný cíl jako dobrý včelař – dobře přežívající a tedy klinicky zdravá včelstva.“¹⁸⁹

„Devastující účinek moru včelího plodu lze považovat pouze za signál toho, že včelař svojí nevhodně zvolenou technologií včelaření neumožňuje fungování přirozených obranných mechanismů včelstev. Za správně zvolené technologie by mor existoval ve včelstvech latentně, často pod hranicí měřitelnosti detekčními metodami.“¹⁹⁰

Aplikace principu Pollanovy Etiky zahrady “myslet jako příroda” by ve včelařské praxi znamenala nikoliv potlačovat rojení, ale napomáhat tomuto přirozenému ozdravnému mechanismu např. starou metodou umělého rojení (tzv. “shaking method”), která byla ve 20. stol. znovu “objevena”. Metoda spočívá v přestěhování dospělých včel do nového, čistého úlu, ve spálení plodových plástů (které obsahují infikované larvy) a desinfekci nástrojů. U takto ošetřovaných včelstev ve Švédsku a na Novém Zélandu je doložen pokles případů onemocnění morem i snížení počtu infikovaných včelstev. Autoři věnující se tomuto tématu doporučují umělé rojení i z hlediska jeho finanční a logistické výhodnosti (nákladnější pálit včelstva a pořizovat nová).¹⁹¹

Aplikovat tento etický princip do praxe, znamená učit se od přírody, sledovat bedlivě její procesy a zaměřit se na to, aby se člověk při volbě alternativ nedopustil zbytečného násilí na přírodě. Ta se mu pak může odměnit tím, že člověk ušetří sám sobě mnohé strasti a komplikovaná (leckdy na energii i zdroje náročná) opatření, kterými by probíhající procesy udržoval uměle.

188 viz LINHART, V., BIČÍK, J., VAGER, J., Praktické využití přirozené dynamiky včelího díla při potlačování chorob a parazitóz včel a včelího plodu, 2009, online [2015-07-18] <http://www.szes.chrudim.cz/projekty/veda/clanek1/>

189 viz *Tamtéž*.

190 viz *Tamtéž*.

191 Srov. OEHRING, M., PERNAL S.F., In WOLFOVÁ, M. *Diplomová práce: Mor včelího plodu – možnosti prevence*, Olomouc: Katedra ekologie a životního prostředí PŘF UP v Olomouci, 2013, S. 26-27.

3.2.8 KULTURA JAKO PRAMEN POZNÁNÍ I NÁSTROJ KULTIVACE PŘÍRODY

„Kultura, samozřejmě nikoliv příroda, nás učí pozorovat a vzpomínat, učit se z chyb, sdílet zkušenosti druhých a – co je snad nejdůležitější – krotit a kontrolovat sebe samé.“¹⁹²

Na základě pojednání v předchozí kapitole nachází M. Pollan v přírodě významný pramen poučení a inspirace pro koncept etiky zahrady. Druhým takovým pramenem je podle něj kultura, potažmo civilizace. I když tyto jsou často možnou příčinou vzniku vzdáleného vztahu člověka k přírodě a s tím spjatých problémů, zároveň jsou užitečným nástrojem řešení těchto problémů.¹⁹³

Vymezením pojmu kultura se zabývá podkapitola 1.6, kde je kultura přirovnána k tvořivému základu, z něhož vychází civilizace. „Kultura dokáže přírodu používat, čerpat z ní zdroje a inspiraci, dokáže ji napodobovat, komplementovat a různě kultivovat, ...“¹⁹⁴. Tento kulturní základ není pouze základem pro „vrstvu“ civilizace (viz kapitola 1.7). Je rovněž pramenem poznání a optikou, jakou člověk nazírá na svět. Následně se kultura stává nástrojem k utváření a přetváření světa – tedy nástrojem jeho kultivace (za povšimnutí stojí příbuznost slov kultura a kultivace). Za kolébku kultury, potažmo civilizace je považována příroda. Příroda je však zároveň působením tvořivé kultury přetvářena – kultivována. Proces, kdy se příroda skýtající základ stává posléze zdrojem hodnot, inspirací i předmětem zkoumání, se cyklicky uzavírá.

Praktickou aplikaci posledního principu etiky zahrady, kterým je využití poznatků o přírodě a kulturně-technických možností jako nástroje kultivace přírody, je možno demonstrovat na problematice šíření nepůvodních (introdukovaných), případně invazních druhů. Nepůvodní druhy v ČR jsou ty druhy, které se staly běžnou součástí české flóry a fauny po úmyslném či neúmyslném zavlečení člověkem, jsou schopné v našich podmínkách přežít a dále se množit. V současnosti je

192 POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.129.

193 Srov. *Tamtéž*.

194 Srov. ŠMAJS, J., K problému člověka, In ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I., *Etika, ekonomika a příroda*, s. 30-34.

většina z nich tolerována.¹⁹⁵ Některé z nich, zvláště, jsou-li v konkrétní lokalitě přemnožené či plošně rozšířené, mohou představovat riziko pro domácí druhy, pro krajinu nebo pro člověka. (invazivní druh ohrožuje přirozenou biodiverzitu). Klasifikační seznamy druhů vyžadujících zvláštní přístup mají prozatím podobu návrhů (Černý a šedý seznam ČR).^{196 197} Zvláštním přístupem k těmto druhům organismů je zde myšlena různá strategie i metoda regulace ze strany člověka; od legislativních kroků v podobě zákazů či omezení zavádění nových druhů, přes mechanické či chemické překážky šíření či množení, až po přímou likvidaci celé populace.¹⁹⁸

Druhy, které se na našem území rozšířily vlivem šíření lidské kultury, ať už se jednalo o únik ze zajetí, nezáměrnou dopravu nebo záměrné vypuštění, nemají přirozené predátory a v případě přemnožení devastují své okolí. Zde je na místě, aby člověk využil různých metod regulace s cílem omezit negativní dopady. Na naše území se tak dostaly různé druhy z říše savců, mezi nimiž je nejznámější nutrie říční, norek americký, psík mývalovitý, mýval severní, daňek skvrnitý, jelenec běloocasý, jelen sika, muflon, z ptačí říše je mezi introdukovanými druhy řazen bažant obecný, lyska černá, orebice horská, krocan divoký a jiné.¹⁹⁹ Člověkem introdukovanými druhy ryb původem z Ameriky jsou kromě jiných pstruh duhový, siven americký a sumeček americký, původem z Asie pak tolstolebec a z bývalého SSSR síh maréna nebo amur bílý²⁰⁰.

Je zřejmé, že spolu s rozšiřováním kultury jsou šířeny i různé živočišné a rostlinné druhy, z nichž některé projeví velkou adaptabilitu a začaly zaujímat ekologické niky, tedy stanoviště, role a funkce v rámci ekosystému, které byly původně obsazeny jinými, původními druhy. Rozšíření některých druhů přináší člověku užitek, v případě jiných naopak. Protože jedním z aspektů Etiky zahrady je nezastíraný antropocentrismus, bude i zde zájem člověka a jeho solidarita s vlastním druhem hrát zásadní roli při vyhodnocování situace. Člověk se dívá lidskýma očima a z této

195 Pojem nepůvodní (introdukovaný) druh – definice a aplikace pojmu v praxi je diskutabilní. Podle §5 odst. 4 zákona 114/1992 o ochraně přírody a krajiny je „geograficky nepůvodním druhem rostliny nebo živočicha ten, který není součástí přirozených společenstev určitého regionu“, přičemž regionem není míněno správně nebo politicky definované území. Jinak jej definuje mezinárodní Konvence o biologické rozmanitosti nebo zákon o rybářství, jinak pojmu rozumí biologové.

196 Srov. MLÍKOVSKÝ, J., STÝBLO, P., *Nepůvodní druhy fauny a flóry ČR*, Praha: ČSOP, 2006, s. 463.

197 „Černý“ a „šedý“ seznam druhů je výstupem studie zadané MŽP, kterou zpracovali odborníci z Botanického ústavu AV ČR ve spolupráci s dalšími pracovišti.

198 Srov. MLÍKOVSKÝ, J., STÝBLO, P., *Nepůvodní druhy fauny a flóry ČR*, Praha: ČSOP, 2006, s. 464-465.

199 viz KAMLER, J., PLHAL, R., *Ekologie v chovech zvěře – Nepůvodní druhy zvěře v ČR*, online [2015-5-17] <http://myslivecke.webnode.cz/ekologie-v-chovech-zvere/nepuvodni-druhy-zvere-v-cr/>

200 viz *Introdukované druhy ryb ve vodách ČR*, 18.12. 2006, online [2015-5-17] <http://www.mrk.cz/clanek.php3?id=733>

perspektivy vyhodnocuje, kterými druhy se obklopí, a které bude regulovat. Potřebuje však čas a vhodná kritéria, aby mohl posoudit, jak postupovat. Předmětem vyhodnocování jsou nejen území lidmi hustě osídlená, kde dochází ke sblížení člověka s přírodou a třecí plochy jsou velké, ale i ta území, kam člověk téměř nevstupuje, ale přesto mají na člověka vliv (stejně tak on na ně). Jedná se o území, na nichž se nachází lidskou činností málo zasažené ekosystémy, které mají výchovný i vědecký význam (všimněme si: pro člověka) a jejich poslání je definováno zákonem. Jsou to národní parky, přírodní rezervace, chráněné krajinné oblasti a další podobné.

Jako zahradník likviduje přebujelý plevel, tak stanovila v roce 1994 Správa NP Podyjí, na kterou přešel výkon práva myslivosti na území národního parku, plán péče o zvěř, který zahrnoval také odlov přemnožené spárkaté a likvidaci mufloní zvěře. Důvodem k regulaci byl fakt, že zvěř okusem poškozovala přirozeně zmlazené i umělé výsadby a trusem ovlivňovala pH a další vlastnosti půdy. Plánované regulaci předcházely monitoring na vytipovaných stanovištních a volba adekvátní regulační strategie (stavba oplocenek, nátěr proti okusu, odlov zvěře).²⁰¹

Z rostlinné říše se mezi člověkem introdukované (tzv. antropofytní) druhy řadí například borovice vejmutovka, několik druhů křídlatky, bolševník velkolepý, netýkavka žlaznatá, třapatka dřípatá a topinambur hlíznatý.²⁰² V NP Podyjí dosud probíhá realizace plánu řízení likvidace populace netýkavky žlaznaté a křídlatky české, která započala v roce 1995. Likvidace souvislých pásem rostoucích podél břehů Dyje probíhala formou kombinace mechanické a chemické cesty, kdy byla pokosená hmota usušena a pálena, zatímco malá ohniska výskytu byla ošetřena vhodným listovým herbicidem. Vzniklý prostor je přirozeně zaplňován původními, z hlediska ochrany přírody žádoucími druhy.²⁰³

Příroda není bezmocná: jestliže by se člověk zřekl vlastní tvořivosti, nevyužíval by vlastní kulturu a její zákony jako nástroj poznání a kultivace přírody, byla by příroda jediným existujícím instrumentem regulace vzájemného vztahu a hospodařic podle vlastních zákonů, by se postarala o rozpad kultury člověka, možná i za cenu vlastního oslabení.²⁰⁴ V praxi je proto důležité hledat a nacházet možnosti, jak lépe přírodě porozumět a rovněž dobře volit nástroje k jejímu přetváření (kultivaci) tam, kde je to zapotřebí.

201 viz Plán péče o NP Podyjí a jeho ochranné pásmo 2012-2020, online [2015-5-18]
http://www.nppodyji.cz/uploads/dokumenty/PP_Podyji2012_2020.pdf

202 viz PAUKERTOVÁ, I., Nepůvodní a invazní rostliny, 4.9. 2007, online [2015-5-18]
<http://www.paukertova.cz/view.php?navezclanku=nepuvodni-a-invazni-rostliny&cislocclanku=2007090001>

203 viz Plán péče o NP Podyjí a jeho ochranné pásmo 2012-2020, online [2015-5-18]
http://www.nppodyji.cz/uploads/dokumenty/PP_Podyji2012_2020.pdf s. 58-59.

204 Srov. POLLAN, M., Druhá příroda, In KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, s.129.

3.3 SHRUTÍ KONCEPTU ETIKY ZAHRADY

V předešlých kapitolách třetí, autorské, části této práce se čtenář seznámil s ekologicko-etickým konceptem inspirovaným návrhem amerického publicisty a ekologického aktivisty M. Pollana, který je v této práci nazýván Etikou zahrady. Teoretickým východiskům konceptu nazvaného Etika zahrady byla věnována kapitola 3.1, jejíž podkapitoly se zabývaly osobou a dílem autora Michaela Pollana (3.1.1) a dále pak ekologicko-etickým konceptem ekologického myslitele Aldo Leopolda (3.1.2), na něhož ve svém díle Pollan navazuje a odkazuje. Jednotlivé principy charakteristické pro Etiku zahrady, a současně příklady jejich aplikace v praxi na území ČR, pak byly blíže popsány v podkapitolách 3.2.1 až 3.2.8.

Jaká doporučení plynou z etiky založené na myšlenkách Michaela Pollana – z Etiky zahrady – pro přírodu České republiky?

Budeme se před svým počínáním radit s „geniem loci“? Respektování genia loci je užitečným etickým principem jak v případě volby vhodných druhů pro rekultivaci konkrétního biotopu, tak i pro případ způsobu hospodaření v oblasti s estetickou nebo historicko-kulturní hodnotou zakládající se na součinnosti člověka s přírodou. Přihlídnutí ke „geniu loci“ je principem aplikovatelným nejen v praxi Správy Krkonošského národního parku, ale i v praxi plánujícího zadavatele či firmy realizující zakázky v podobě zakládání či údržby parků, pastvin, vodních děl, ba dokonce i pro praxi majitelů docela malých zahrad u domu.

Nezapomeneme, kdo vlastně jsme my sami a jaká je naše role? Antropocentrické hledisko vyplývá z jakési přirozené loajality k vlastnímu druhu a vnitřní touhy žít a přežít. Bere rovněž v potaz, že člověk se na svět kolem sebe dívá jen a jen svýma, lidskýma očima. Nemůže při tom všem dívání se na svět odložit vlastní subjektivitu. Jestliže by člověk zřekl své přírodní a zároveň i kulturní povahy (má duchovní, racionální a tvůrčí schopnosti), stal by se jedním z mnoha dalších živočichů a přestal by spatřovat morální závazek vůči lidským i mimo-lidským (na člověku nezávislým) hodnotám.

Budeme zacházet s přírodou s úctou k jejím tajemstvím a přirozeným procesům? Lidské snahy ochránit přírodu se mohou stát neefektivními nebo kontraproduktivními, jestliže jsou unáhlené, nejsou dostatečně citlivé nebo jsou naopak příliš váhavé. Tam, kde si příroda za pomoci svých obnovných procesů poradí sama, udělá podle principů Etiky zahrady člověk dobře, když bude její způsoby respektovat. Avšak tam, kde je příroda působením člověka již oslabena, je v souladu s principem úctyplné kultivace a rekultivace, aby jí člověk napodobením přírodních obnovných procesů napomohl, případně její biologickou hodnotu pozvedl nad současnou úroveň (např. výsadbou vhodných druhů stromů dojde ke zvýšení celkové biodiverzity ekosystému oproti původnímu stavu).

Budeme přírodu zbožšťovat a budovat jí oltář, nebo se jí chceme obávat a stavět kolem sebe barikády? A nebo ji přijmeme i s její nevyzpytatelností a určitou lhostejností k našemu přežití? Princip „akceptace ambivalentní povahy přírody“ nabádá k obezřetnému, ale smířenému postoji k přírodě, která ve své podstatě není ani krutá, nezdolná a zlá, ani dobrotivá, křehká a nevinná. Z hlediska Etiky zahrady není příroda bytostí, která je schopna uvědoměle mravně jednat, nemá poznání dobrého a zlého, a tedy ji nemůžeme mravně hodnotit a jako k takové k ní přistupovat. Nezbyvá nám, než-li tuto v ní obsaženou ambivalenci přijmout a být si vědomi, že náš přístup k přírodě je zrcadlem celkového smýšlení ve společnosti.

Úkolem kapitoly věnované principu „legitimní spor s přírodou“ není konstatovat, že by člověk a příroda byli nesmiřitelnými nepřáteli. Jak však vyplývá z kapitoly předchozí, příroda je k přežití člověka lhostejná, a je tedy na něm, aby si své místo na světě obhájil. Těžko si představit, že by pro někoho mohlo být setrvání v nerozhodném boji výhodnější, než-li protivníka jednou pro vždy porazit. Přesto nás Etika zahrady vybízí k neustálé remíze. Princip „legitimní spor s přírodou“ nesměruje člověka k tomu, aby tam, kde se nachází třecí plochy mezi ním a přírodou, přírodu definitivně přemohl. M. Pollan varuje usilovat o jednoznačné vítězství, protože vítězství člověka nad přírodou může mít (zcela utilitaristicky) vzhledem k nevyzpytatelné povaze přírody neblahé důsledky nejen pro přírodu, ale i pro samotného vítěze. Jednoznačné vítězství člověka nad přírodou tedy není bezpečný, a nejspíš ani dosažitelný, cíl.

Princip „adekvátní zásahy do přírody“ vyjadřuje, že člověk-zahradník chápe sám sebe jako tvůrčí součást přírody (krajiny) a v praxi je jedním z faktorů přispívajícím k jejím proměnám. S rolí zahradníka, kterou M. Pollan člověku přiznává, je spojena značná míra odpovědnosti. Kapitola věnovaná tomuto principu předkládá příklady, jak vypadají negativní praktické důsledky antropických zásahů do krajiny, jakými jsou odlesňování, odvodňování a intenzivní obhospodařování a další. Poukazuje však i adekvátní antropické zásahy do krajiny, které představují pro přírodu i pro člověka přínos. Princip adekvátního zásahu je demonstrován na

příkladu Třeboňské rybníční soustavy vybudované v oblasti původních mokřadů, která má jednak vysoké retenční schopnosti (prevence záplav), a jednak se vyznačuje větší druhovou pestrostí, než ekosystém původní. Tyto a podobné ekosystémy člověkem uměle vytvořené, jsou charakteristické svou provázaností s člověkem – je třeba, aby je člověk nadále obhospodařoval a udržoval.

Budeme se učit myslet podle přírody samotné? Příroda sama často dobře „ví“, co funguje, a má osvědčené metody. Lidská praxe odvíjející se podle principu „myslet jako příroda, by měla být co nejvíce analogická k přírodním procesům za využití rozpoznávaných přírodních zákonitostí. Může nastat situace, kdy se člověku nabízí různé alternativy a je na něm, aby volil. Podle principu „myslet jako příroda“ by měl člověk jednat tak, aby své tužby a potřeby co nejvíce přiklonil k těm z alternativ, které jsou podobné přírodním procesům. Tento princip je demonstrován na včelařské praxi prevence onemocnění včelstev inspirované obrannými mechanismy, jaké užívají včely divoce žijící.

Zdrojem poučení a inspirace je v rámci Etiky zahrady nejen příroda, ale i kultura, výtvar člověka. Umíme použít kulturu a výtvar civilizace i jako nástroj pro lepší poznání přírody? Jsme ochotni užívat vlastní kulturu za účelem kultivace přírody nebo pro její ochranu? Řídit se posledním uvedeným principem Etiky zahrady znamená využít kulturně-technických možností za účelem získání poznatků o přírodě, a zároveň použít tyto jako nástroj kultivace přírody. Důvody mohou být i zcela pragmatické, jelikož pokud by přírodní procesy byly jediným nástrojem regulace vzájemného vztahu člověk – příroda, postarala by se příroda o rozpad kultury, a to i za cenu, že v důsledku tím bude oslabena.

Vztah člověka a přírody je křehký a obtížně uchopitelný. Etické principy upravující jednání člověka jsou charakteristické tím, že jsou určeny především člověku, jakožto jedinámu mravnímu subjektu. Vzhledem k povaze přírody, jak ji chápe (nejen) M. Pollan, není možné je aplikovat oboustranně, tedy i ze strany přírody. Etika zahrady inspirovaná myšlenkami M. Pollana si je vědoma, že je jedním z mnoha konceptů, tudíž si neklade za cíl prohlásit ostatní ekologicko-etické koncepty a jejich principy za neplatné. Snaží se z hlediska etiky reflektovat současnou ekologickou situaci, přispět do diskuze a obohatit povědomí čtenářů o další ekologicko-etickou perspektivu.

Závěr

Hlavním záměrem a přínosem této této diplomové práce mělo být rozšíření obecného povědomí o ekologicko-etický koncept, který reflektuje vztah mezi člověkem a přírodou v současné době. Jedná se o vztah mezi člověkem, který je zde chápán jako mravní subjekt, a který ve své praxi vědomě či nevědomě uplatňuje určité etické principy, a přírodou, která je v současné době působením člověka do značné míry již pozměněna (tzv. „druhá příroda“ dle Michaela Pollana).²⁰⁵

Tázání se na postavení člověka ve světě je v kontextu Etiky zahrady zodpovězeno tak, že člověk- zahradník jakožto jednající, mravně hodnocený subjekt vystupuje v roli bytosti, která je součástí přírody, avšak zároveň je tou nejmělejší z bytostí, kultivovanou a vybavenou vnitřní kontrolou. Je plný starosti o přírodu, vědom si sebe sama i své odpovědnosti, reflektuje minulost i budoucnost, je smířen s mnohoznačností svého osudu spočívající v tom, že ačkoli žije v přírodě a s přírodou, není pouze její součástí. Příroda-zahrada je k němu lhostejná, a tím mu dává svobodu, či spíše závazek, volit cestu svého počínání co nejlépe.

Etika zahrady, ekologicko-etický koncept inspirovaný myšlenkami Michaela Pollana představuje návrh na možné etické uspořádání vztahu člověk – příroda, který je možno dále teoreticky zpracovávat a následně v praxi aplikovat na území České republiky, potažmo na území Střední Evropy.

205 Pojem „the second nature“ poprvé zavedl M. Pollan

Seznam použitých zdrojů

PRIMÁRNÍ ZDROJE

- ANZENBACHER, A., *Úvod do etiky*, Praha: Academia 2 a Karmelitánské nakladatelství, 2001, ISBN 80-200-0953-1, ISBN 80-7192-698-1
- BLECHA, I. a kol., *Filosofický slovník*, Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002, ISBN 80-7182-064-4
- HUNTINGTON, S., *Střet civilizací*, Praha: Rybka Publishers, 2001, ISBN 80 86182-49-5
- HUSÁK, Š., KVĚT, J., Chráněná rybniční území a metody hodnocení vlivů hospodaření na rybnících z hlediska zájmů ochrany přírody, In *Mokřady a voda v krajině*, Třeboň: Enki, o.p.s. Třeboň, 2008, ISBN 978-80-254-2329-5
- KELLER, J., *Úvod do sociologie*, Praha: SLON, 2002, ISBN 80-86429-39-3
- KOHÁK, E., *Svoboda svědomí soužití – kapitoly z mezilidské etiky*, Praha: SLON, 2004, ISBN 80-86429-35-0
- KOHÁK, E., KOLÁŘSKÝ, R., MÍCHAL, I., *Závod s časem – texty z morální ekologie*, 1. vyd. Praha: MŽP ČR, Torst, 1996, ISBN 80-85368-81-1, ISBN 80-85639-70-X
- KOHÁK, E., *Zelená svatozář*, Praha: SLON, 2012, ISBN 978-80-85850-86-4
- KOLÁŘ, F., MATĚJŮ, J., *Ochrana přírody z pohledu biologa – proč a jak chránit českou přírodu*, Praha: Dokořán, 2012, ISBN 978-80-7363-414-8
- KOLÁŘSKÝ, R., SUŠA, O., *Filosofie a současná ekologická krize*, Praha: Filosofia, 1998, ISBN 80-7007-116-8
- KOMÁREK, S., *Eseje o přírodě, biologii a jiných nepravostech*, Praha: Academia, 2011, ISBN 978-80-200-1891-5
- KOMÁREK, S., *Ochlupení bližní – zvířata v kulturních kontextech*, Praha: Academia, 2012, ISBN 978-80-200-2113-7
- KRATOCHVÍL, Z., *Filosofie živé přírody*, Praha: Hermann & synové, 1994, brož.
- LEOPOLD, A., *Zápisky z chatrče a rozmanité poznámky*, Tulčík: Abies, 1995, ISBN 80-88699-13-4
- LOVELOCK, J., *Gaia vrací úder: proč se Země brání a jak ještě můžeme zachránit lidstvo*, 1. vyd. Praha: Academia, 2008, ISBN 878-80-200-1687-4
- MARTAN, P., *Šumava – krajina životelka*, Praha: Fortuna, 2009, ISBN 978-80-904111-2-8
- MOLDAN, B., *(Ne)udržitelný rozvoj – ekologie, hrozba i naděje*, Praha: UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0769-7
- NAESS, A., *Ekologie, pospolitost a životní styl*, Tulčík: Abies, 1993, ISBN 80-88699-09-6

- ONDOK, J.,P., *Člověk a příroda – hledání etického vztahu*, Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 1998, ISBN 80-7192-239-0
- PIVNIČKA, K., *Ekologie*, Praha: UK v Praze, Státní pedagogické nakladatelství, 1986, ISBN 17-072-86
- REMTOVÁ, K., *Výkladový slovník základních pojmů z oblasti udržitelného rozvoje*, Praha: MŽP ČR, 2009, ISBN 978-80-7212-506-7
- SOKOL, J., *Malá filosofie člověka a slovník filosofických pojmů*, Praha: Vyšehrad, 1998, ISBN 80-7021-253-5
- SOKOLÍČKOVÁ, Z., *Člověk v pokorném závazku vůči světu: studie z ekologické etiky*, Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2012, ISBN 978-80-7465-042-0
- STÝBLO, P., *Ochrana velkých šelem v České republice*, Praha: Český svaz ochránců přírody, 2005, 80- 86770-09-5
- ŠMAJS, J., *Ohrožená kultura – Od evoluční ontologie k ekologické politice*, Brno: Host s.r.o., 2011, ISBN 978-80-7294-458-3, Masarykova univerzita, 2011, ISBN 978-80-210-5425-7
- ŠMAJS, J., BINKA, B., ROLNÝ I., *Etika, ekonomika a příroda*, Praha: Grada Publishing a.s., 2012, ISBN 978-80-247-4293-9
- ŠMAJS, J., KLÍMA I., CÍLEK V., *Tři hlasy – úvahy o povaze konfliktu kultury s přírodou*, Brno: Doplněk, 2010, 978-80-7239-252-0
- ŠUBRT, J., *Civilizační teorie Norberta Eliase*, Praha: Karolinum, 1995, ISBN 80- 7184- 197- 8

SEKUNDÁRNÍ ZDROJE

- BARTOŠ, M., *O přírodě s láskou - eseje o vztahu lidí a přírody*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011, ISBN 978-80-244-2936-6
- METZNER, R., *Zelená psychologie*, Praha: Triton, 2011, ISBN 978-80-7387-445-2
- MLÍKOVSKÝ, J., STÝBLO, P., *Nepůvodní druhy fauny a flóry ČR*, Praha: ČSOP, 2006, ISBN80-86770-17-6
- SÁDLO, J., *Zahrada jako idealizovaná příroda?* In *Zahrada – park – krajina*, speciální číslo/2013. s. 6, Vydavatel: Praha: Společnost pro zahradní a krajinářskou tvorbu, o.s.
- WOLFOVÁ, M. *Diplomová práce: Mor včelího plodu – možnosti prevence*, Olomouc: Katedra ekologie a životního prostředí PřF UP v Olomouci, 2013.

INTERNETOVÉ ZDROJE

- Herecká filmografie Michaela Pollana, online [2015-05-01] <http://www.csfd.cz/tvurce/150932-michael-pollan/>

- Introdukované druhy ryb ve vodách ČR, 18.12. 2006, online [2015-05-17]
<http://www.mrk.cz/clanek.php3?id=733>
- JENÍK, J., Ekosystém: nepominutelné mezioborové paradigma, 2002/3 online [2015-6-17]
casopis.vesmir.cz/files/file/fid/1407/aid/2293
- KAMLER, J., PLHAL, R., Ekologie v chovech zvěře – studijní text, online [2015-6-17]
<http://myslivecke.webnode.cz/ekologie-v-chovech-zvere/kapitola-1-/>
- KOMÁREK, S., Příroda a kultura, s. 5, online [2014-11-06],
http://auc.cz/ipb/youthclub2/lak/prezentace/2013/pred_stred-Komarek%20Priroda%20a%20kultura.pdf
- KREMLÍK, V., z 11.1. 2014, Kolik miliónů zemřelo na malárii kvůli zákazu DDT?, online [2015-07-19] <http://www.osel.cz/7394-kolik-milionu-zemrelo-na-malarii-kvuli-zakazu-ddt.html>
- LEOPOLD, A., Round River, Oxford University Press, New York, 1993, s. 145-146 In POLLAN, M., Botany of Desire – Lessons Plan – based on the book by M. Pollan, online [2015-05-05] <http://www.pbs.org/thebotanyofdesire/lesson-plan-control.php>
- LIBROVÁ, H., Rozumové důvody, citové motivy, z 14.7.2005, online [2014-11-06],
<http://ekolist.cz/cz/publicistika/nazory-a-komentare/rozumne-duvody-citove-motivy>
- Lidská populace - minulý vývoj a populační projekce do roku 2150, online [2014-11-03]
<http://gnosis9.net/populace.php>
- LINHART, V., BIČÍK, J., VAGERA, J., Praktické využití přirozené dynamiky včelího díla při potlačování chorob a parazitóz včel a včelího plodu, 2009, online [2015-07-18]
<http://www.szes.chrudim.cz/projekty/veda/clanek1/>
- LIPSKÝ, Z., Změna struktury české venkovské krajiny In *Sborník ČGS* svazek 99, č. 4, 1994, online [2015-07-17] http://geography.cz/sbornik/wp-content/uploads/downloads/2014/03/1994_99_4_Lipsky_Zmenastrukturyceske.pdf
- MEYER-ABICH, K., M., *Praktische Naturphilosophie. Erinnerung an einen vergessenen Traum*. München: C.H. Beck, 1997, In STEINER, D., *Menschewerdung*, Skripten 98/99, online [2014-11-06] <http://www.humanecology.ch/index.php?lng=de&pag=8&spg=0&nav=3&sub=5&ssb=0&slm=0>
- Michael Pollan, Biography, online [2015-05-01]
<http://www.thefamouspeople.com/profiles/michael-pollan-4990.php>
- Michael Pollan, Curriculum Vitae, online [2015-05-01] http://michaelpollan.com/wordpress/wp-content/uploads/2010/05/Michael-Pollan_CV_2010.pdf
- MRKVA, Kůrovec na Šumavě: příčiny, důsledky, jak dál In *Veronica*, 1/1997 online [2015-05-15] <http://industry.biomed.cas.cz/kamil/sumava/journ/mrkva2.php>
- MRKVA, Je nutno intervenovat proti škůdcům na ZCHÚ? In *Lesnická práce*, č. 5/1997 In MARTAN, P., *Šumava – krajina živelka*, Praha: Fortuna, 2009, ISBN 978-80-904111-2-8.
- Národní park Šumava, online [2015-04-17] <http://www.npsumava.cz/cz/1280/sekce/prirozena-lesni-vegetace/>

- Národní park Šumava, online [2015-04-17] <http://www.npsumava.cz/cz/1008/sekce/priroda/>
- Národní park Šumava, Kulturně-historické zvláštnosti, online [2015-05-18]
http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=kultura&site=NP_sumava_cz
- Národní park Šumava, Historie ochrany přírody, online [2015-05-18]
http://www.cittadella.cz/europarc/index.php?p=historie_ochrany&site=NP_sumava_cz
- NOVOTNÝ, D., Ekofilosofové: Aldo Leopold, z 9.8.2010, online [2015-05-07]
<http://poznamkypodcarou.blogspot.cz/2010/08/ekofilosofove-aldo-leopold.html>
- PAUKERTO VÁ, I., Nepůvodní a invazní rostliny, 4.9. 2007, online [2015-05-17]
<http://www.paukertova.cz/view.php?navezclanku=nepuvodni-a-invazni-rostliny&cislocclanku=2007090001>
- Plán péče o NP Podyjí a jeho ochranné pásmo 2012-2020, online [2015-05-18]
http://www.nppodyji.cz/uploads/dokumenty/PP_Podyji2012_2020.pdf
- PRECLÍK, P., Budou se Afrikou zase prohánět cisterny s DDT? z 28. 6. 2011, online [2015-07-19], <http://finmag.penize.cz/ekonomika/265500-budou-se-afrikou-zase-prohanet-cisterny-s-ddt>
- RYBA, J., Americký lesník Aldo Leopold (1887-1949) In *Lesnická práce*, č. 10/99, online [2015-05-01] <http://www.lesprace.cz/casopis-lesnicka-prace-archiv/rocnik-78-1999/lesnicka-prace-c-10-99/americky-lesnik-aldo-leopold-1887-1949>
- Rysovi na stopě v národních parcích Bavorský les a NP Šumava, online [2015-07-07]
<http://www.luchserleben.de/?lang=3>
- Setkání s tradicí na Schwarzenberském plavebním kanálu, online [2015-04-17]
<http://www.schw-kan.com/>
- Správa KRNAP, Stavební činnost, online [2015-04-17] <http://www.krnep.cz/stavebni-cinnost/>
- Šumavský les, online [2015-05-07] <http://www.svazobci.sumavanet.cz/svazobci/les.asp>
- Queen of the Sun: What Are the Bees Telling Us?, Directed by SIEGEL, T., USA: 2010 [film] online [2015-05-01] <http://www.queenofthesun.com/about/the-filmmakers/>
- WHITE, L., Historické kořeny naší ekologické krize, online [2015-08-10]
http://global21.cz/vyhybka.php?str=white_koreny&obor=spol
- Zákon č. 17/1992 Sb., o životním prostředí z 5.12.1991, online [2014-10-22]
<http://www.mzp.cz/www/platnalegislativa.nsf/d79c09c54250df0dc1256e8900296e32/5b17dd457274213ec12572f3002827de?OpenDocument>
- Zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny z 19. 2. 1992, online [2015-07-22]
<http://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-114#p4-2>
- Zákon č. 115/2000 Sb., o poskytování náhrad škod způsobených vybranými zvláště chráněnými živočichy z 5. 4. 2000 online [2015-05-17] <http://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-115#p1>